

Områden av riksintresse för kulturmiljövården i Västra Götalands län (O) enligt 3 kap 6 § miljöbalken

ALE KOMMUN	7
Skeplanda mm [P 29] (Skeplanda sn)	7
ALINGSÅS KOMMUN	7
Alingsås innerstad [P 36]	7
Antens västra strand [P 33] (Långareds och Erska sn)	7
Erska [P 34] (Erska sn)	8
Hemsjö-Ingared [P 35] (Hemsjö sn)	8
Mellbydalen [P 73] (Stora Mellby sn)	8
BENGTORS KOMMUN	8
Bäckefors bruk [P 8] (Bäcke sn)	8
Dalslands kanal [P 9] (delen i Laxarby, Steneby, Tisselskog och Ärtemarks sn)	9
BORÅS KOMMUN	9
Fristad-Gingri [P 65] (Fristads och Gingri sn)	9
Rydboholm [P 75] (Kinnarumma sn)	9
DALS-EDS KOMMUN	10
Dals-Ed [P 10] (Dals-Eds sn)	10
Töftedal-Gesäter [P 11] (Töftedal och Gesäters sn)	10
ESSUNGA KOMMUN	10
Essunga [R 62] (Essunga sn)	10
FALKÖPINGS KOMMUN	10
Borgunda [R 49] (Borgunda sn)	10
Kambrosilurområdet [R 100] (delen i Bjurum, Bolum, Broddetorp, Brunnhem, Dala, Falköping, Friggeråker, Gudhem, Gökhem, Hornborga, Håkantorps, Högstena, Karleby, Leaby, Lovene, Luttra, Marka, Mularp, Segerstad, Skörstorp Slöta, Södra Kyrketorp, Sätuna, Tiarp, Torbjörntorp, Ugglum, Valtors, Vilske-Kleva, Åsle och Östra Tunhems snr)	11
Åsarp [R 54] (Norra Åsarps sn)	11
FÄRGELANDA KOMMUN	12
Råggård [P 12] (Råggårds sn)	12
Valbodalen [P 13] (Färgelanda, Högsäters, Järbo, Torps och Ödeborgs sn)	12
GRÄSTORPS KOMMUN	12
Ås [R 61] (Ås sn)	12
GULLSPÅNGS KOMMUN	12
Södra Råda [R 1] (Södra Råda sn)	12
GÖTEBORGS KOMMUN	13
Björnsjöås [O 9] (Angered och Bergum sn)	13
Bronsålderssundet [O 1] (Björlanda sn)	13
Delsjön [O 3] (Örgryte sn)	13
Djupedal [O 4] (Säve sn)	13
Göteborgs innerstad [O 2:1-5]	14
Lindholmen (O 2:3)	16
Gårda (O 2:4)	16
Bagaregården (O 2:5)	17
Landala Egnahem (O 2:6)	17
Slottsskogen - Botaniska Trädgården - Änggården (O 2:7)	17
Norra Guldheden (O 2:8)	18

Västra Torpa (O 2:9)	18
Nya Varvet [O 5]	19
Nya Älvsborg - Aspholmen [O 6] (Lundby sn)	19
Kastellegården - Ragnildsholmen [O 15] (delen i Säve sn)	19
Styrsö [O 7] (Styrsö sn)	20
Tumlehed [O 8] (Angered och Bergum sn)	20
Öxnäs [O 10] (Säve sn)	20
GÖTENE KOMMUN	20
Forshem [R 12] (Forshems sn)	20
Kinneulle [R 11] (Fullösa, Husaby, Kestads, Kinne Kleva, Kinne Vedums, Källby, Medelplana, Skälvums, Västerplana, och Österplana sn)	21
Ledsjö-Vättlösa-Istrum-Lerdala. [R 14] (delen i Vättlösa och Ledsjö sn)	21
Ova-Mariedal [R 13] (Ova sn)	21
HABO KOMMUN	22
Habo [R 59] (Habo sn)	22
HERRLJUNGA KOMMUN	22
Fölene [P 46] (Fölene sn)	22
Hov [P 45] (Hovs sn)	22
Jällby [P 47] (Jällby sn)	22
HJO KOMMUN	23
Grevbäck [R 31] (Grevbäcks sn)	23
Hjo [R 32]	23
Norra och Södra Fågelås [R 33] (Norra och Södra Fågelås sn)	23
HÄRRYDA KOMMUN	23
Håltet [O 71] (Landvetter sn)	23
Storåns dalgång [O 12] (Björketorps sn)	24
KARLSBORGS KOMMUN	24
Edet-Sätra [R 3] (Udenäs sn)	24
Forsvik [R 4] (Udenäs sn)	24
Granvik [R 6] (Udenäs sn)	25
Karlsborg - Vaberget [R 5] (Udenäs sn)	25
KUNGÄLVS KOMMUN	25
Kastellegården - Ragnildsholmen [O 15] (delen i Ytterby sn)	25
Kungälv gamla stad - Bohus [O 13]	26
Marstrand [O 14]	26
Solberga - Ödsmål [O 17] (Solberga sn)	26
Solberg - Hede [O 16] (Romelanda sn)	26
Älgön [O 18] (Lycke sn)	27
LERUMS KOMMUN	27
Hjällsnäs [P 32] (Stora Lundby sn)	27
Skallsjö-Öjared [P 30] (Stora Sundby och Skallsjö)	27
Säveån med Hillefors grynkvarn [P 74] (Lerums och Skallsjö sn)	28
Östad [P 31] (Östads sn)	28
LIDKÖPINGS KOMMUN	28
Ekens skärgård [R 7] (Otterstads sn)	28
Kålland [R 9] (Gösslunda, Rackeby, Råda, Skalunda, Strö och Söne sn)	28
Lidköping [R 60]	29
Otterstad- Läckö [R 8] (Otterstads sn)	29
Tun [R 10] (Tuns sn)	29
LILLA EDETS KOMMUN	30
Bredfjället [P 76] (Hjärtums sn)	30
Tösslanda [P 27] (Fuxerna sn)	30

Åsbräcka [P 28] (Åsbräcka sn)	30
LYSEKILS KOMMUN	30
Centrala Bro [O 19] (Bro sn)	30
Fiskebäckskil [O 20] (Skaftö sn)	31
Immestad - Backa [O 21] (Brastad sn)	31
Lysekils stad [O 23]	31
Stora och Lilla Kornö [O 22] (Lyse sn)	32
MARIESTADS KOMMUN	32
Björnsäter [R 15] (Björnsäters sn)	32
Göta kanal [R 2] (delen i Lyrestads sn)	32
Karleby [R 18] (Leksbergs sn)	32
Lugnäsberget [R 16] (Lugnäs sn)	32
Mariestad [R 17]	33
Odensåker-Flistad-Väring-Binneberg-Horn [R 21] (delen i Odensåkers sn)	33
Stora Eks herrgård [R 19] (Eks sn)	33
MARKS KOMMUN	33
Botten [P 72] (Skephults sn)	33
Hyssna [P 71] (Hyssna sn)	34
Häggåns dalgång [P 63] (Örby och Fritsla sn)	34
Rydal [P 64] (Kinna sn)	34
Viskastigen [P 62] (Berghems, Surteby-Kattunga och Öxnevala sn)	34
Öresten [P 66] (Berghem sn)	35
MELLERUDS KOMMUN	35
Dalbergså [P 14] (Bolstads sn)	35
Dalslands kanal [P 9] (delen Skålleruds sn)	35
Gunnarsnäs [P 16] (Gunnarsnäs sn)	35
Hallersbyn m.m. [P 69] (Bolstads sn)	36
Holm-Östanå [P 15] (Holms sn)	36
MULLSJÖ KOMMUN	36
Kylle mo [R 57] (Sandhems sn)	36
Kymbo Tall [R 55] (delen i Sandhems sn)	36
Ryfors [R 58] (Nykyrka sn)	37
Sandhem [R 56] (Sandhems sn)	37
MUNKEDALS KOMMUN	37
Bärfendal [O 24] (Bärfendals sn)	37
Sältorna - Färlev [O 25] (Svarteborg och Håby sn)	37
Torp - Munkedal [O 26] (Håby och Foss sn)	38
Örekilsälvens norra dalgång [O 74] (Krokstad sn)	38
MÖLNDALS KOMMUN	38
Gunnebo [O 28] (Mölnalds sn)	38
Mölnaldsåns industriområde och kvarnbyn [O 29] (Mölnalds sn)	38
ORUST KOMMUN	39
Haga [O 30] (Stala och Tegneby sn)	39
Kultehamn [O 31] (Långelanda sn)	39
Mollösund [O 32] (Mollösund sn)	39
Morlanda-Torebo [O 33] (Morlanda sn)	39
Nordvästra Orustskärgården [O 34] (Gullholmen och Käringsöns sn)	40
PARTILLE KOMMUN	40
Jonsered [O 35] (Partille sn)	40
SKARA KOMMUN	41
Brunsbö storäng [R 26] (Skara och Skånings-Åsaka sn)	41

F.d. Göteborgs och Bohus län (O) beslut RAÄ 1997-08-18. F.d. Älvsborgs län (P) beslut RAÄ 1996-08-27. F.d. Skaraborgs län (R) beslut RAÄ 1996-08-27. Reviderad värdetext för O 2:7, beslut RAÄ 2000. Ny värdetext för P 21, beslut RAÄ 2002. Sammanslagning av O 52, O 54 och O 56 till O 52, beslut RAÄ 2000.

Dokument uppdaterat 2012-01-12.

Kambrosilurområdet [R 100] (delen i Bjärka, Eggby, Istrum, Norra Lundby, Norra Ving, Skara, Skärvs, Stenum, Varnhems och Öglunda sn)	41
Ledsjö-Vättlösa-Istrum-Lerdala [R 14] (delen i Istrums sn)	41
Skara [R 25]	42
SKÖVDE KOMMUN	42
Askeberga-Vad [R 22] (Vads sn)	42
Berg [R 24] (Bergs sn)	42
Forsby [R 30] (Forsby sn)	42
Götlunda-Väring [R 23] (Götlunda och Värings sn)	43
Ledsjö-Vättlösa-Istrum-Lerdala [R 14] (delen i Lerdala sn)	43
Odensåker-Flistad-Värings-Binneberg-Horn [R 21] (delen i Flistads, Värings, Binnebergs och Horns sn)	43
Sjogerstad [R 48] (Sjogerstads sn)	43
SOTENÅS KOMMUN	43
Smögen [O 36] (Askums sn)	44
Tossene [O 37] (Tossene sn)	44
Åby [O 38] (Tossene sn)	44
STENUNGSUNDS KOMMUN	44
Anrås [O 39] (Jörlanda sn)	44
Ramsön [O 40] (Jörlanda sn)	45
STRÖMSTAD KOMMUN	45
Blomsholm [O 41] (Skee sn)	45
Krokstrand [O 42] (Skee sn)	45
Massleberg - Jörlov [O 43] (Skee sn)	45
Råssö - Rundö [O 44] (Tjämnö sn)	46
Skee - Folkestad [O 45] (Skee sn)	46
Svinesund [O 46] (Hogdals sn)	46
Koster [O 73] (Tjämnö sn)	46
SVENLJUNGA KOMMUN	47
Läggared [P 57] (Hillareds sn)	47
Mårdaklev [P 61] (Mårdaklevs sn)	47
Revesjö [P 60] (Revesjö sn)	47
Roasjö sn [P 59] (Roasjö sn)	47
Örsås [P 58] (Örsås sn)	48
TANUMS KOMMUN	48
Bottnadalen [O 47] (Bottna sn)	48
Fjällbacka [O 48] (Kville sn)	48
Flötemarksön [O 49] (Naverstad sn)	48
Greby [O 50] (Tanums sn)	49
Havstenssund [O 51] (Tanums sn)	49
Världsarv Tanum [O 52] (Tanums sn)	49
Kalvö-Lindö-Trossö [O 72] (Tanums sn)	50
Nasseröd-Torp-Södra Ödsmål [O 53] (Svenneby och Kville sn)	50
Sannäs [O 55] (Tanums sn)	50
Västra Bullarestranden [O 57] (Mo och Naverstad sn)	50
TIDAHOLMS KOMMUN	51
Hömb-Kavlås [R 51] (Hömbs sn)	51
Kambrosilurområdet [R 100] (delen i Dimbo, Hångsdala, Kungslena, Ottravad, Suntak, Valstad, Varv och Östra Gerums sn)	51
Kymbo tall [R 55] (delen i Kymbo sn)	51
Suntak [R 53] (Suntaks sn)	51
TJÖRNS KOMMUN	52
Pater Noster [O 58] (Klädesholmen sn)	52
Pilane [O 59] (Klöverdals sn)	52

Säby [O 60] (Stenkyrka sn)	52
Åstol [O 62] (Rönnäng sn)	53
TRANEMO KOMMUN	53
Dalstorp [P 55] (Dalstorps sn)	53
Månstad [P 56] (Månstads sn)	53
Opensten-Skårbo [P 67] (Södra Åsarps sn)	53
Torpa [P 53] (Långhems sn)	54
Tyggestorp [P 54] (Tranemo sn)	54
Tåstarp [P 52] (Tranemo sn)	54
TROLLHÄTTANS KOMMUN	54
Kobergs slott [P 22] (Lagmansereds sn)	54
Rommele kyrkby [P 25] (Rommele sn)	55
Sjuntorp [P 24] (Fors sn)	55
Trollhättan [P 23] (Trollhättans sn)	55
Västra Tunhem [P 17] (delen i Norra Björke och Väne-Åsaka sn)	55
TÖREBODA KOMMUN	56
Göta kanal [R 2] (delen i Fredsberg, Björkängs, Fägre och Ekeskogs sn)	56
Sveneby [R 20] (Sveneby sn)	56
UDDEVALLA KOMMUN	56
Bredfjället [O 63] (Forshälla sn)	56
Centrala Bokenäs [O 64] (Bokenäs sn)	56
Dragsmarks klosterruin [O 65] (Dragsmark sn)	57
Dynges ruin och Gullmarsbergs säteri [O 66] (Skredsvik sn)	57
Gustavsberg [O 67] (Uddevalla sn)	57
ULRICEHAMNS KOMMUN	58
Vädersholm [P 48] (Härna och Södra Vings sn)	58
VARA KOMMUN	58
Karla-Tålanna [R 37] (Västerbitterna sn)	58
Larv [R 38] (Larvs sn)	58
Levene äng [R 34] (Levene sn)	58
Long [R 35] (Longs sn)	59
Löjtnantsholm [R 36] (Fyrunga sn)	59
Valeberg [R 39] (Larvs sn)	59
VÅRGÅRDA KOMMUN	59
Hol [P 37] (Hols sn)	59
Holtsäckra [P 41] (Ornunga sn)	59
Kvinnestad-Åne [P 44] (Kvinnestads sn)	60
Ornunga-Asklanda [P 42] (Ornunga-Asklanda sn)	60
Siene [P 40] (Siene sn)	60
Södra Härene [P 38] (Södra Härene sn)	60
Vårgårda-Algutstorp [P 43] (Algutstorps sn)	61
Yxnäs [P 39] (Horla sn)	61
VÄNERSBORGS KOMMUN	61
Brätte-Vassända [P 18] (Vänersborgs sn)	61
Halleberg [P 19] (Västra Tunhem och Vänersnäs sn)	61
Hästefjorden [P 21] (Frändefors sn)	62
Karls grav [P 68] (Vänersborgs sn)	62
Vänersborg [P 20]	62
Västra Tunhem [P 17] (delen i Västra Tunhems och Vänersborgs sn)	62
ÅMÅLS KOMMUN	63
Edsleskogs prästgård [P 3] (Edsleskogs sn)	63
Ekholmen-Drängsholmen [P 5] (Tösse och Tydje sn)	63
Forsbacka [P 2] (Mo sn)	63

F.d. Göteborgs och Bohus län (O) beslut RAÄ 1997-08-18. F.d. Älvsborgs län (P) beslut RAÄ 1996-08-27. F.d. Skaraborgs län (R) beslut RAÄ 1996-08-27. Reviderad värdetext för O 2:7, beslut RAÄ 2000. Ny värdetext för P 21, beslut RAÄ 2002. Sammanslagning av O 52, O 54 och O 56 till O 52, beslut RAÄ 2000.
Dokument uppdaterat 2012-01-12.

Låbyn [P 6] (Mo sn) _____	63
Nötön-Ustön m fl [P 4] (Tösse och Tydje sn) _____	64
Yttre Bodane [P 1] (Ånimskogs sn) _____	64
Åmål [P 7] _____	64
ÖCKERÖ KOMMUN _____	64
Burösund (Hällsö-Burö m fl öar) [O 69] (Öckerö sn) _____	64
Ätrands dalgång [P 49] (Blidsbergs, Dalums, Gällstads, Humla, Kölaby, Marbäcks, Södra Säms, Timmele och Ulricehamns sn) _____	65

ALE KOMMUN

Skepplanda mm [P 29] (Skepplanda sn)

Motivering:

Odlingslandskap intill Grönån med *fornlämningsmiljöer* som tydligt påvisar gårds- och bybebyggelsens kontinuitet från bronsåldern. (*Hällbildsmiljö, Kyrkomiljö, Kvarnmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningsmiljöer med järnåldersgravfält (bl a ett av Götaälvdalens största vid Skepplanda kyrka), fossila åkrar, länets största hällristning vid Vadbacka, Skepplanda kyrka i dominerande läge med medeltida delar, kvarnar vid Forsån, stenvalvsbro, gästgiveri och prästgård.

ALINGSÅS KOMMUN

Alingsås innerstad [P 36]

Motivering:

Småstadsmiljö med välbevarad trästadsbebyggelse anpassad till stadens huvudsakligen under 1600- och 1700-talet framvuxna stadsplan och bl a förknippad med Jonas Alströmer och dennes statsfinansierade industriprojekt under 1700-talet. (*Industrimiljö, Kognitiv miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Rutnätsplan och tomtindelning som bevarar oregelbundna drag från det tidiga 1600-talet och som genom regleringar och utvidgningar under 1700-talet och 1800-talet fått alltmer regelbunden form. Kyrka från samma tid, trästadsbebyggelse med handels- och hantverksgårdar från 1700- och 1800-talet, det Alströmerska magasinet från 1700-talet, institutionsbyggnader från tiden kring sekelskiftet 1900.

Antens västra strand [P 33] (Långareds och Erska sn)

Motivering:

Järnvägsmiljö med ett flertal välbevarade stationsmiljöer, ursprungligen en del av den s.k. "Västgötabanan" som förband en rad orter i Västergötland med Göteborg. Järnvägen etablerades på ett för Sverige typiskt sätt på privat initiativ, här bl a till följd av ökade avsättningsmöjligheter för jordbruksprodukter kring sekelskiftet 1900.

Uttryck för riksintresset:

Smalspårig järnväg mellan Anten-Gräfsnäs, Antens station, Humlebo banvaktstuga, Kvarnabo stationsbyggnad med väntsal, allt uppfört efter mönsterritningar kring 1900 samtidigt som fd postkontor, uthus, semafor och "vattenhäst" vid Kvarnabo.

I området ingår även:

Gräfsnäs slottsruin, Erska hembygdsgård samt ett stort antal stenåldersboplatser.

Erska [P 34] (Erska sn)

Motivering:

Bymiljö med välbevarad bebyggelsestruktur som tydligt visar hur en förhistorisk centrumbildning utvecklats till ett *sockencentrum*. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ett stort järnåldersgravfält, storhög och fossila åkrar, medeltida vägsträckning, centralkyrka från 1800-talets senare del, skolmiljö, väl sammanhållen bymiljö med åtskilda mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader på traditionellt västsvenskt vis, f.d. tingshus.

Hemsjö-Ingared [P 35] (Hemsjö sn)

Motivering:

Odlingslandskap med *fornlämnings- och vägmiljöer* som illustrativt påvisar den bebyggelsehistoriska utvecklingen under förhistorisk tid och samfärdseln i äldre tider.

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplats, hällkistor, bronsåldersrösen, järnåldersgravfält, hålväg, äldre vägsträckning omgiven av stenmurar.

Mellbydalen [P 73] (Stora Mellby sn)

Motivering:

Odlingslandskap med välbevarade *bymiljöer* längs den medeltida vägsträckningen mellan Skara-Lödöse, tidigare också känt som "kvarnarnas dal" på grund av sin rikedom på väderkvarnar. (*Fornlämningsmiljö, Vägmiljö, Kyrkomiljö, Kvarnmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Järnåldersgravfält vid Holmberget, medeltida vägsträckning, välbevarade byar vid Mellby och Borg där flertalet gårdar uppvisar typiska västsvenska gårdformer med välbevarade byggnader, väderkvarnar, Stora Mellby kyrka med intilliggande stallar och församlingshem samt f.d. kyrkskola.

BENGTORS KOMMUN

Bäckefors bruk [P 8] (Bäcke sn)

Motivering:

En av de bäst bevarade *bruksmiljöerna* i Dalsland, på 1800-talet en av landets största och första tillverkare av stångjärn efter den s.k. lancashiresmetoden.

Uttryck för riksintresset:

Bruksgata med herrgård från 1770-tal ombyggd på 1830-talet, f d brukskontor från 1830, f d handelsbod, mekanisk verkstad från 1846, f d skolbyggnad från 1829, arbetarbostäder från 1820-1830, uthuslängor, smedjeruiner, brukets resursområde med skog för kolning och vattendrag för kraftuttag och sjömalm, ett femtontal dagsverkstorp, kolningshusruiner.

I området ingår även:

Fornlämningsmiljöer bestående av gravfält med 6 högar, hällkista i stensättning, 2

röjningsröseområden med tillhörande gravgrupper.

Dalslands kanal [P 9] (delen i Laxarby, Steneby, Tisselskog och Ärtemarks sn)

Motivering:

A. *Kanalmiljö* av stor kommunikations- och industrihistorisk betydelse bestående av ett system av slussar och korta kanalsträckningar som sammanbinder Dalslands många sjöar, invigd 1868 som transportled för de dalsländska järnbruken, sågverken och pappersbruken. (*Kommunikationsmiljö*).

B. Dalslands största hållristningsmiljö med talrika bildframställningar belägen i relation till sjön Råvarpen och till, förmodligen redan under bronsåldern brukad, odlingsmark. (*Hällbildsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

A. Utöver kanaleden med slussar, slussvaktarbostäder, sjölederna och kajanläggningarna, ingår ett flertal äldre broar, Billingsfors, bruk av välbevarad 1800-talskaraktär, och Dals Långeds *bruksmiljö* samt Baldersnäs *herrgårdsmiljö*.

B. 34 kända hållar med ristningar föreställande människofigurer, älvkvarnar, cirklar, hjulkors, fotsulor mm. Särskilt märklig är en svärdsförsedd mansfigur som slår baklängesvolt på skepp. Området bildar en egen koncentration tämligen skild från det stora bohuslänska beståndet.

I området ingår även:

Fornlämningsmiljö med Tissleskogs hållristningar.

Riksintresset berör även Melleruds kommun.

BORÅS KOMMUN

Fristad-Gingri [P 65] (Fristads och Gingri sn)

Motivering:

Odlingslandskap med *fornlämningsmiljöer* som avspeglar en lång kontinuerlig bebyggelsehistoria. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Gravfält och ensamliggande gravar från olika perioder, fossil åkermark i form av terrasser, Gingri kyrkplats, Fristads kyrka och *kyrkby*.

Rydboholm [P 75] (Kinnarumma sn)

Motivering:

Industriemiljö med Sveriges första mekaniska bomullsväveri från 1834 som inledde en ny epok inom svensk textilproduktion, vilket avspeglar sig i en rad välbevarade byggnader från olika tider.

Uttryck för riksintresset:

Fabriksbyggnader från 1850-1970-talet, tjänstemannabostäder från 1880-talet och 1910-talet, huvudkontor från 1852, 1895 och 1920-tal, butik med bostad från 1852, 1893 och 1927, kvarn från 1700-1800-talet.

DALS-EDS KOMMUN

Dals-Ed [P 10] (Dals-Eds sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljöer från brons och järnåldern speglande Dalslands bebyggelsehistoria under förhistorisk tid.

Uttryck för riksintresset:

9 järnåldersgravfält med bl a en storhög och dommarring vid Äng, rösen av bronsålderskaraktär vid Hindalebyn.

I området ingår även:

Eds skansar från 1700- och 1800-talet.

Töftedal-Gesäter [P 11] (Töftedal och Gesäters sn)

Motivering:

Dalgångsbygd längs med Töftedalsån och Örekilsälven, kontinuerligt bebyggd och brukad sedan förhistorisk tid. (*Fornlämningsmiljö, Bymiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningar från brons och järnåldern, byar och *ensamgårdar* med äldre bebyggelse och en landskapsbild präglad av åkerbruk och betesdrift, 2 träkyrkor från 1700-talet.

ESSUNGA KOMMUN

Essunga [R 62] (Essunga sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö med lämningar efter *lågteknisk järnframställning*.

Uttryck för riksintresset:

Järnframställningsplatser daterade till äldre järnåldern.

FALKÖPINGS KOMMUN

Borgunda [R 49] (Borgunda sn)

Motivering:

En av Falbygdens största och mest representativa *kyrkbyar* i fråga om läge och utformning, i ringa omfattning påverkad av 1800-talets utskiftning och med en stor del av det äldre vägsystemet och lämningar efter byns äldre tegindelade åkermark i behåll. (*Odlingslandskap, Forn- och medeltida agrar miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Kyrkbyn med kyrka och kringliggande gårdsbebyggelse, den senare från 1800-talet och

sekelskiftet, äldre vägsystem, fossilt åkersystem med parallella, årderbrukade tegar med typiskt konkava och terrasserade former.

Kambrosilurområdet [R 100] (delen i Bjurum, Bolum, Broddetorp, Brunnhem, Dala, Falköping, Friggeråker, Gudhem, Gökhem, Hornborga, Håkantorp, Högstena, Karleby, Leaby, Lovene, Luttra, Marka, Mularp, Segerstad, Skörstorp Slöta, Södra Kyrketorp, Sätuna, Tiarp, Torbjörntorp, Ugglum, Valtors, Vilske-Kleva, Åsle och Östra Tunhems snr)

Motivering:

Kulturhistorisk region kring de västgötska platåbergen vars breda innehåll speglar väsentliga skeden i landets agrara och förindustriella landsbygdshistoria från jordbrukande stenålderskulturer till 1700- och 1800-talets agrara revolution, och där gynnsamma naturgeografiska förhållanden bidragit till en landskapsutveckling av rent kontinentala mått, exempelvis ovanligt stora byar. Detta utgjorde också basen för en medeltida stadsbildning vars fortsatta utveckling präglades av järnvägens tillkomst. Området, som har sin tyngdpunkt på Falbygden, har mycket höga pedagogiska och vetenskapliga värden som genom landskapets öppenhet och speciella topografiska egenskaper tydligt kan avläsas. (*Odlingslandskap, Kyrkomiljö, Gårdsmiljö, Stadsmiljö, Stenindustri*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser och megalitgravar, särskilt framträdande i Broddetorp-Hornborgaområdet, Rössberga och Karleby, *fornlämningsmiljöer*, ofta spridda gravanläggningar i landskapet från brons- och järnåldern, men ibland i större koncentrationer, som i Segerstad-Brunnhem och Hornborga (Ekornavallen), medeltida kyrkor och *kyrkoruiner, klosterruiner* efter cistercienserorden och *kungsgård* i Gudhem, medeltida *kyrkbyar* med endast delvis utskiftad bebyggelse och till dels bevarade agrara strukturer, som i Segerstad med bevarad bytå och fägata upp mot forna betesmarker på Brunnhemsberget, säterier, *laga skifteslandskap* med stenmurar och utskiftade gårdar, som i Bolum, *torpmiljöer* från 1800-talet med eller utan bevarad bebyggelse, *kvarnmiljö* i Falekvarna, med ursprung i medeltiden, äldre *tåbebyggelse* i Åsle, beteslandskap i Högstena och Dala, *kognitiva miljöer*, som platsen för medeltida slag vid Åsle, kalkindustrimiljöer. Falköpings stad, med två stadskärnor, dels den medeltida staden med delvis bevarat gatunät och medeltida kyrka, dels *stationssamhället* vid Ranten ett par kilometer norrut. Se även Skara och Tidaholms kommuner.

Åsarp [R 54] (Norra Åsarps sn)

Motivering:

Odlingslandskap längs Ätrands dalgång som, från stenåldern till historisk tid haft en stor betydelse för kommunikationer och kulturimpulser mellan Sydvästsverige och Västergötlands centrala jordbruksområden, vilket bl a kommit till uttryck i häradsnamnet Redväg. (*Fornlämningsmiljö, Bymiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ensamliggande gravanläggningar och gravfält från brons- och järnåldern bestående av stensättningar, flera stora rösen, och en stor domarring, hålvägar, Olsbrostenen, en av länets mest säregna runstenar, stenvalvsbro, Högs by med äldre bebyggelse och med bevarad *tå* och fädrev. Jordbrukspräglad landskapsbild med mellanbygdens karaktär.

FÄRGELANDA KOMMUN

Råggård [P 12] (Råggårds sn)

Motivering:

Sockencentrum och fornlämningsmiljö som påvisar områdets centrala betydelse sedan förhistorisk tid.

Uttryck för riksintresset:

3 höggravfält samt spridda högar från järnåldern längs med gammal landsväg, träkyrka från 1700-talet, Sörsätters komministerboställe bestående av en för prästgårdar typisk s.k. salsbyggnad från 1800-talet, skolhus från 1880-talet.

Valbodalen [P 13] (Färgelanda, Högsätters, Järbo, Torps och Ödeborgs sn)

Motivering:

Dalgångsbygd längs med Valboån som har utnyttjats kontinuerligt sedan stenåldern och som kännetecknas av ensamgårdar och småbyar i krönlägen med anslutande fornlämningsmiljöer och bebyggelse med regional byggnadstradition samt administrativa centra. (Bymiljö, Kyrkomiljö).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser vid Torp, hällristningar vid Ödeborg, gravfält, fossil åkermark, äldre vägsträckningar med stenvalvsbroar, kyrkor, tingsplatser vid Rösäter och Tångeland, gårdsbebyggelse från 1800-talet, ängs- och hagmarker, Ödetorps bruksmiljö.

GRÄSTORPS KOMMUN

Ås [R 61] (Ås sn)

Motivering:

Odlingslandskap med enskiftesstruktur och herrgårdsmiljö där kontinuiteten i landskapet förstärks av Ås kyrka, uppförd på krönet av en storhög från järnåldern. (Kyrkomiljö, Gårdsmiljö, Fornlämningsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Utskiftade gårdar med, huvudsakligen, ett skifte var, Sjöryds herrgård med huvudbyggnad och allé, Ås kyrka, storhög, stenåldersboplatser.

GULLSPÅNGS KOMMUN

Södra Råda [R 1] (Södra Råda sn)

Motivering:

Kyrkmiljö i öppet odlingslandskap runt en av landets märkligaste medeltida träkyrkor daterad till 1300-talets början.

Uttryck för riksintresset:

Kyrkan med invändiga medeltida målningar, öppet, jordbrukspräglat landskap med bymiljöer.

GÖTEBORGS KOMMUN

Björnsjöås [O 9] (Angered och Bergum sn)

Motivering:

Övergiven gårdsmiljö i skogsbygd.

Uttryck för riksintresset:

Runt en gårdsplan som utgörs av berg i dagen ligger ruiner efter flera generationers gårdsbebyggelse med bostadshus, fähus, smedja, avträde. De tidigare odlade inägorna omges av och uppdelas med stengårdsgårdar. Här finns åkrar, kålgårdar, kolningsgrop, ruiner efter ett brännvinsbränneri med tillhörande vattenränna och torvhus, spår av torvtäkt mm.

Bronsålderssundet [O 1] (Björlanda sn)

Motivering:

Fornlämningssmiljö med dominerande läge i landskapet som åskådliggör den äldre bronsålderns kulturlandskap.

Uttryck för riksintresset:

Norra delen av det sund som under bronsåldern skiljde av den västra delen av Hisingen kantas av stora gravrösen,stensättningar och boplatser från bronsåldern på kalbetade höjdryggar och i dalgångarna.

Delsjön [O 3] (Örgryte sn)

Motivering:

Fornlämningssmiljö med talrika boplatser från stenåldern längs med insjöstränder.

Uttryck för riksintresset:

Längs stränderna på Delsjön finns ett flertal boplatser från stenåldern. Det troliga näringsunderlaget för dessa boplatser är insjöns tillgång på fisk. Området är det bästa exemplet på en insjöboplatssmiljö i Göteborg och utgör ett bra jämförelseunderlag för de talrika kustboplatserna.

Djupedal [O 4] (Säve sn)

Motivering:

Fornlämningssmiljö med fornborgar utmed kommunikationsled.

Uttryck för riksintresset:

På östsidan av en markerad dalgång med en gammal förbindelseled över Hisingen ligger dessa tvillingborgar, varav den ena är mycket stor till ytan. De omges av ovanligt stora och välbevarade vallar som delvis är kallmurade. Utgrävning har visat att man i den mindre av borgarna ägnat sig åt smide och kolning.

Göteborgs innerstad [O 2:1-5]

Motivering:

Storstadsmiljö, formad av funktionen som "Sveriges port mot väster" och det för sjöfart, handel och försvar strategiska läget vid mynningen av Göta älvs vattensystem. Rikets främsta *sjöfartsstad* samt *residensstad*, domkyrko- och universitetsstad, präglad av tre seklers handelsaristokrati. Ett av de förnämsta exemplen på 1600-talets stadsanläggnings- och befästningskonst, och på stadsbyggandet under 1800- och 1900-talen. Den göteborgska byggnadstraditionen med dess olika stadsdelskaraktärer. (*Skolstad, Universitetsmiljö, Stiftsstad*).

Uttryck för riksintresset:

1600- och 1700-talens fästnings- och kanalstad med bevarade delar av stadsbefästningarna, och strax utanför stadskärnan skansarna Göta Lejon och Kronan samt Exercisheden; andra uttryck för *fästningsstaden* - västerut från centrum mot älvmyningen - är lämningarna av Älvsborgs slott, det gamla amiralitetsvarvet, Nya Älvsborgs fästning och flottstationen Nya Varvet. 1600-talets stadsbyggande, med landets främsta exempel på holländskt inspirerad kanalstadsplan, med omgivande befästningsgördel och vallgrav, och den regelbundet planerade *förstaden* Haga med sin enklare rutnätsplan. Gatunät, tomtstruktur, bevarade och igenfyllda hamnkanaler. De solida köpmanshus av tegel som tillkom efter bränderna vid 1700-talets mitt. Karaktären hos "Hamngatorna" och de trånga bakgatorna, med huvudsakligen 2-3-våningshus. Utanför den gamla stadskärnan den trädkantade kanalen Fattighusån och Gamla Fattighuset av trä - hela miljön utmärkande för 1700-talets nedbrunna Göteborg - samt Gamla Allén vid Södra Vägen. Dessutom spridda rester av donationsjordarnas landerier.

Det tidiga 1800-talets stadsnydaning med stadsarkitekt Carl W. Carlbergs nyklassicistiska stenstad inom vallgraven och det bälte av ny bebyggelse och planteringar som uppstod på det nedlagda fästningsområdet enligt Carlbergs plan 1808. Längs vallgravens insida kajgator, öppna platser och salutorg samt byggnadskvarter för bostäder och offentliga byggnader. Längs utsidan parker och gränsboulevarderna Nya Allén.

Hamn-, sjöfarts- och handelsstaden med hamnanläggningar och bebyggelse från skilda tider, som visar hur kanalernas ursprungligen slutna innerhamnar fr.o.m. 1840-talet ersattes av älvstrandens djuphamn, och affärlivets utveckling från de gamla patricierhusen till varuhus och saluhallar. Kajer och sjöfartsanknuten bebyggelse som f.d. Ostindiska kompaniet och andra gamla handelshus kring Stora Hamnkanalen, kontor och magasin för handelsfirmor och rederier mot älven. Banker och försäkringsbolag vid Hamngatorna samt bostäder för olika sociala skikt. Donationsgrundade anläggningar som parker, sjukhus, skolor, museer och bostadsstiftelser.

Det sena 1800-talets storstadsomdaning och -utbyggnad med anläggningar, områden och bebyggelse som visar på ny samfärdsel teknik, spridningen av olika verksamheter och skilda sociala gruppers levnadsförhållanden. Cityomvandlingen med handelns om- och nybyggnader i storstadsmässig skala, hamnens och järnvägarnas tullpackhus och stationsmiljöer samt de plana kanalbroarna av järn. Kommunaltekniska anläggningar som vattentorn och spårvägarna. De stora utvidgningsområdena med planmönster, tät stenstadsbebyggelse, gator av olika bredd och karaktär, bestämda hushöjder, parker och trädplanteringar. Det mondäna Vasastaden - Lorensberg - Heden, med breda, trädplanterade huvudgator som Kungssportsavenyn och Vasagatan, de palatslika "parkkvarteren" och den storstadsmässiga, slutna kvartersbebyggelsen med institutioner insprängda bland hyreshusen. Högre upp i Vasastaden rester av tjänstemannaföreningens *trädgårdsstad*. Mönstergilla arbetarbostäder i tegel i Haga och Annedal, och traditionella trähus blandade med stadsmässiga landshövdingehus.

1900-talets stadsbyggande och fortsatta utvidgning av staden, med de inledande

decenniernas terränganpassade, orgelbundna planmönster, men även fullföljande av rutnätsstaden. Bostadsbebyggelse för olika samhällsskikt och som uttryck för olika stilepoker, och anläggningar för idrott, rekreation och nöjesliv. Övre Vasastaden-Lorensberg med institutionskomplex i parkmiljö och stenstadskvarter med inslag av landshövdingehus. Götaplatsen med omgivande kulturinstitutioner. Lorensbergs villastad och Nedre Johannesbergs slutna hyreshuskvarter. Folkhemmets funktionella stadsbyggande i Övre Johanneberg med väderstrecksorienterade lamellhus i bergig naturmiljö. Göteborgska särdrag i stadsbilden. Stadssiluetten från älven och bergshöjderna runt staden med utblickar mot stadens omgivning. Den topografiskt och socialt betingade karaktären av många småstäder i storstaden, d. v. s. ett lapptäcke av tydligt åtskilda stadsdelar. Kanalstadens vattenstråk och kontakten med älven. Byggnadstraditionen med dominerande låg bebyggelsehöjd, det gula "Göteborgsteglet" med den carlbergiska nyklassicismen följt av medeltidsromantiken vid 1800-talets mitt, den rikt formade sena 1800-talsbebyggelsen i puts och tegel och med stort inslag av polykromi, landshövdingehusen och deras olika utvecklingsskeden. Gatukaraktären med gatsten och gånghällar i bohusgranit samt de rikliga inslagen av grönska i stadsbilden. Drag som visar på de livliga kontakterna med Storbritannien och Europas västra delar.

Majorna - Kungsladugård - Sandarna (O 2:2)

Motivering:

Förstad väster om Göteborgs innerstad med lång tradition av mångsidig sjöfarts- och industriverksamhet, betingad av stadens uthamn och läget på av Älvsborgs Kungsladugård upplåten arrendemark. Området speglar sjöfolkets självbyggda "fiskeläge" framväxt under 1600-1800-talen, hur det inkorporerades med Göteborgs stad 1868, reglerades och byggdes ut som bostadsområde för en större arbetarbefolkning omkring 1880-1940 jämsides med hamnens expansion.

Uttryck för riksintresset:

Kronodomänen med ruinen efter Gamla Älvsborgs slott och sydost därom Älvsborgs Kungsladugårds huvudgård med byggnader, trädgård samt tillhörande marker. Även gamla färdleder till platsen, bevarade i nutida gatusträckningar: Slottsskogsgatan som utgör den medeltida förbindelsen med inlandet och Allmänna Vägen från Göteborg, vilka tidigare sammanlöp i den nu avsnörda Klippgatan med slutpunkt vid färjeläget, varifrån förbindelse med Hisingen upprätthållits sedan urminnes tider till 1967.

Uttryck för sjöfart och industri och dess utveckling genom tiderna. Masthuggskyrkan och Sjöfartsmuseet som symboler för sjöfararnas Göteborg, parken som tillhört det nu försvunna Gamla Varvet och ovanför Svenska Amerikalinjens kaj med byggnader. Rester av egendomen Gamla Reparebanan med Gathenhjelmska huset, som visar en karolinsk högrestandbyggnad av trä, och dess trädgård samt repslagarbanans norra ända. Uppåt bergen *kyrkogårdar* för de tidigare Amiralitets- och Mariebergförsamlingarna. I väster hamnplatsen Klippan med bebyggelse från Ostindiska Kompaniets och Carnegieska brukens verksamheter med kontor, magasin, industribyggnader, arbetarbostäder, skola och kapell.

Kvarvarande delar av den oreglerade träbebyggelsen i förstaden Majorna, främst vid Allmänna Vägens östra del - bland annat ett par större gårdsanläggningar för 1800-talets kaptener och redare, Gathenhjelmska Kulturresevatets oansenligare 1700-talsbebyggelse, rester av Majbergs- och Stigbergs-"fiske-lägena" med terrängklättrande trä- och landshövdingehus. Dessutom vissa inslag av stenbyggnader, bland annat fabriksvillan och Karl Johanskyrkan, invigd 1826 samt svårtillgängliga bergknallar och annan oexploaterad mark.

Det regelbundna planmönstret enligt 1878 års plan med den nya huvudleden Karl Johansgatan och slutna kvarter med unik landshövdingehusmiljö från alla stilepoker (omkring 1880-1940) samt enstaka högre stenhus. Allmänna byggnader som Karl Johansskolan och andra skolbyggnader. Karl Johans torg med två landshövdingehuskvarter uppförda av Robert Dicksons stiftelse och Bostads AB Nutiden.

Stadsdelen Kungsladugård med Göteborgs största landshövdingehusområde, enligt en plan från 1916, med storgårdskvarter, enhetlig bebyggelsekaraktär inom respektive grupp och i huvudsak 20-talsklassicistisk arkitektur med övergång mot funktionalism. Det växlingsrika gatu- och platssystemet. Egnahems- och koloniområden. Kvartersanläggningar av rederi- och spårvägsbostäder samt HSB. Broströmska Stiftelsens ensamma tegelpalats i den omgivande herrgårdsinspirerade träarkitekturen. Älvsborgsgatans monumentala boulevard med spårvägsallé i mitten, från Karl Johansgatan söderut med spegeldammen och Kungsladugårdsskolans tegelborg som fond, som arbetargöteborgs motsvarighet till den borgerliga Avenyn.

Stadsdelen Sandarnas funktionalistiska bostadsområde för arbetarfamiljer, med terränganpassade putsade lamellhus och punktthus av sten enligt en plan från 1936. Övergångsformer av landshövdingehus i lamellsystem jämte den renodlat funktionalistiska Sannaskolan.

Lindholmen (O 2:3)

Motivering:

Bostadsområde för arbetarna vid Lindholmens varv, som visar varvsarbetarnas levnadsförhållanden under 1800-talets senare del, med självbyggeri i de bohuslänska fiskelägenas tradition men också bebyggelse efter mer planmässig stadskaraktär.

Uttryck för riksintresset:

Torrdockan mot älven - insprängd 1875, senare utvidgad - och andra lämningar av varvsmiljön. Slottsbergets bebyggelse som visar hur de inflyttade varvsarbetarna i sitt anvisade bostadsområde tagit med sig byggnadsskicket i de bohuslänska kustsamhällena, men också mer planmässigt på bergets någorlunda jämna hjässa. Den lägre inlandsplatån med större, avlånga kvarter och ett strikt radsystem av fritt liggande trähus i 2-3 våningar av olika varianter (o.1885-90), blandade med landshövdingehus (o.1900-20). Planmönstret och bebyggelsens karaktär, De verandaliknande förstugorna mot gården och staketinhägnade planteringar mot gatan. "Aftonstjärnan", arbetarnas eget Folkets Hus från 1902.

Gårda (O 2:4)

Motivering:

Industrimiljö på Mölndalsåns östra strand, med välbevarad fabriks- och bostadsmiljö från 1900-talets början, som visar åns betydelse som gammal transportled mellan Mölndals kvarnby och Göteborgs hamn, vilken gav upphov till omfattande industrietableringar från och med ca 1880. (*Bostadsområde*).

Uttryck för riksintresset:

Mölndalsån med kajgatan Ävägen, fabriksbyggnader av trä och tegel i 2-4 våningar - de större anläggningarna med anspråksfull arkitektur, bl. a. tegel-mönstring och höga fönster med rikt spröjsverk. Landshövdingehusen (från 1920-talet) närmast söder om fabrikskvarteren visar den för "Gårda fabriks- och arbetarsamhälle" typiska täta blandningen av arbetsplatser och bostäder.

Bagaregården (O 2:5)

Motivering:

Bostadsområde på tidigare landerimark i östra Göteborg, med närhet till bangårdar och industrier och blandade bostadstyper för i huvudsak arbetare, som visar stadens engagemang i bostadsfrågan under krisåren efter första världskriget och bebyggelseutvecklingen under denna tid samt den speciella göteborgska byggnadstraditionen,

Uttryck för riksintresset:

Det naturanpassade planmönstret med bebyggelse i nationalromantikens och 20-talsklassicismens anda 1914-25, enhetligt gestaltade byggnadsgrupper, väl integrerade sociala institutioner och rika inslag av grönska. Storgårdskvarter med omslutande landshövdingehus vid Uddevallaplatsen och Viloplatsen, åtskilda av öppna kvarter med fritt liggande hus av samma typ respektive egnahemsvillor, allt anlagt i mjukt kuperad terräng enligt A. Lilienbergs plan 1911. Den bevarade landeribyggnaden (Bagaregårdens manbyggnad) på en kulle mitt i området, med sin nyklassiska pilasterfasad i arkitektonisk samklang med den omgivande 1900-talsbebyggelsen. I Viloplatsens fond, mellan landshövdingehuskvarteren, den tornprydda Bagaregårdsskolan med sina låga herrgårdsartade trälängor (1918).

Landala Egnahem (O 2:6)

Motivering:

Göteborgs första och arkitektoniskt mest konsekvent genomförda *egnahemsområde* på en hög bergplata söder om innerstaden. Området visar det tidiga 1900-talets planerings- och bebyggelseideal.

Uttryck för riksintresset:

Det bostadsområde i Göteborg som bäst företräder den nationalromantiska stilen, byggd enligt A. Lilienbergs plan 1911 och med utgångspunkt från Carl Westmans typritningar 1908, men med större utnyttjande av och anpassning till den karga naturen än vad som ursprungligen hade avsetts. Områdets avskilda karaktär och konstnärligt drivna samstämdhet mellan plan, bebyggelse och natur. De smala, krökta gatorna, utmynnande i små platsbildningar och gaturummens intima och sammanhängande karaktär, med stenmurar och trästaket och den naturliga växtligheten av tall och björk. Den omsorgsfulla arkitektoniska utformningen med enhetlig träbebyggelse, enkelhus, dubbelhus och två radhuslängor.

Slottsskogen - Botaniska Trädgården - Änggården (O 2:7)

Motivering:

A. Vidsträckt park- och rekreationslandskap som visar Slottsskogens utveckling från kunglig djurgård och jaktlandskap under Älvsborgs slott, till folklig *park* i engelsk stil efter inkorporeringen med Göteborg 1868 samt anläggandet av Botaniska trädgården till stadens 300-årsjubileum på Stora Änggårdens ägor, ett av de främsta uttrycken för den göteborgska donationsandan.

(Rekreativmiljö).

B. Radhus- och villaområdet Änggården som speglar utvecklingen inom planering och arkitektur under tiden från 1910- till 1940-talen. (*Bostadsområde*).

Uttryck för riksintresset:

A. Naturpräglade partier med skogiga bergåsar och mellanliggande lövskogsdälder, bäckraviner och öppna fält. Spår av Älvsborgs tidigare slottsdomäner, som Slottsskogsgatan (den medeltida vägen till Älvsborgs slott), från kronans vildskog härrörande bestånd av ek och

bok samt vägar genom det gamla Majorna vilka idag ingår i parkens vägsystem. Planmönster, anläggningar och byggnader från Slottsparkens tillkomsttid, som gångstigar, fågeldammar, djurhagar, serveringar, de tre landskapsstugorna, trädgårdsmästarbostaden, polisvaktkontoret och två vaktstugor av trä. Slottsskogsvallen och Bragebacken, som förknippas med några av 1900-talets legendariska evenemang i Göteborg som idrottsstad. Botaniska Trädgården med Stora Änggårdens manbyggnad och ekonomibyggnad vilka kvarstår som en del av parken. Huvudentré med grindstugor och administrationsbyggnad i nationalromantisk stil. Centralanläggningen innanför entrén med spegeldamm, terrasserings, slingrande gångar mellan lundar, bågbroar över bäckar upp till klippträdgården, konstgjort vattenfall m. m. samt terrasserat växtfält, avgränsat från sjukhusområdet genom den urskogsartade Vitsippedalen. I utkanten Lilla Änggården med fd trädgårdsmästarbostad.

B. Det regelbundna planmönstret av A. Lilienberg på flack mark invid Änggårdsbergen. Bebyggelsen med en radhuslänga av sten och stora trävillor i anslutning till sjukhusområdet ovanför. Områdets huvuddel söder om Botaniska Trädgården med huvudsakligen radhus av trä i typhuslängor men även villor av sten - från nationalromantik över 20-talsklassicism och funktionalism, alla med staketinhägnade planteringar mot gatan. Intill det framspringande bergmassivet i södra utkanten trevånings funkislameller från 1940-talet med gräsplaner, avgränsande häckar och en allé. Planmönster, gatukaraktär och grönska, bebyggelsens utformning.

Norra Guldheden (O 2:8)

Motivering:

Bostadsområde tillkommet som experimentområde till utställningen "Bo Bättre" 1945, som visar 1940- och 50-talens bostadsbyggnadsideal enligt grannskapsplaneringens princip. En viktig förebild till efterkrigstidens bostadsområden.

Uttryck för riksintresset:

Den naturanpassade planen från 1944 med tre sammankopplade ringvägar som mjukt följer terrängen. Den glest grupperade bebyggelsen med omväxlande korta trevånings lamellhus och sjuvåniga punkthus, i en omgivning av karga klippor och grönska. Siluetten med "borgtorn" på bergkammen ovanför det centrala Göteborg som ett karaktäristiskt landmärke i stadsbilden. Bebyggelsens gestaltningsmässiga utformning med fasadernas tegelarkitektur, enkla, skuggfångande detaljer. Strukturen av familjelägenheter med barnstuga mitt i området och anslutande centrumanläggning för social och kommersiell service - ett kringbyggt torg med låga putsade butiklängor och smålägenheter som ursprungligen var avsedda för hembiträden samt ett sjuvånings kollektivhus med anslutande fd restaurangbyggnad. I torgmiljön är infogad en f.d. koloniträdgård som blivit en liten park med konstjord damm.

Västra Torpa (O 2:9)

Motivering:

Bostadsområde med flerbostadshus som är ett av de första där 1940-talets bostadssociala program prövades och som visar på tidens stadsplanemässiga och arkitektoniska idéer.

Uttryck för riksintresset:

Planläggning och bebyggelsen från 1946, med integrerad manbyggnad och allé tillhörande Vidkärrs gård. Runt detta en ring av gator och öst-västligt orienterade trevåniga lamellhus inbäddade i grönska. Den enhetligt utformade bebyggelsen med fasader i gult tegel eller grov spritputs, präglade av traditionellt hantverk i detaljer som portaler, burspråk och takfot. Till

området hör både ett litet köpcentrum, Kageledstorget, och Torpaskolan.

Nya Varvet [O 5]

Motivering:

Militär miljö, marinens f.d. flottstation för västkusteskadern, successivt flyttad 1700-1825 från "Gamla Varvet" vid Stigberget till den av berguddar skyddade viken innanför Göta älvs mynning. Språngvis utbyggd med bebyggelse i parkmiljö och speglade den svenska sjöförsvarets utveckling och den försvarspolitiska situationen sedan 1700-talet.

Uttryck för riksintresset:

De kala bergen med betongförskansningar som inramar en parksluttning med många byggnader för olika ändamål från perioden 1700-1940. Bebyggelsemönster med byggnaderna framför allt grupperade med utgångspunkt från hamnen men också utefter Örlogsvägen. De två dominerande bebyggelsemiljöerna från napoleonkrigens tid vid 1800-talets början - mot hamnen huvudkomplexet i sten och på sluttningens krön en herrgårdsartad kaserngrupp i trä, med tillhörande uthuslängor och Ankarhuset i sten. 1700-tals kanslibyggnad och den oansenliga träbebyggelsen utmed Örlogsvägen. Alléerna som löper genom parkmiljön, Nya Varvets *begravningsplats*.

Nya Älvsborg - Aspholmen [O 6] (Lundby sn)

Motivering:

Fästning på en ö i inloppet till Göteborg, anlagd 1653 som en del i Göteborgs försvar och ett uttryck för stormaktstidens befästningskonst och expansiva politik. (*Fästningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

En bastionerad femhörning ut mot segelleden med ett rektangulärt hornverk mot Hisingslandet efter den ursprungliga planen av Johan Wärnschiöld, kompletterad med raveliner av Erik Dahlbergh 1674 samt tillbyggnader inom fästningen från 1700-talet. Den fria sikten, siluetten av de yttre murarna och olika borggårdsbyggnader, exempelvis kommandantshus och sjukstuga, samt i fästningsmuren logement och bombfria valv. De närbelägna Aspholmarna med *begravningsplats* på Stora Aspholmen.

Kastellegården - Ragnhildsholmen [O 15] (delen i Säve sn)

Motivering:

F.d. stadsmiljö i *gränsbygd* med stor administrativ och politisk betydelse (Kungahälla, nedbränd 1612) som med sina lämningar tillsammans med den närbelägna borgruinen Ragnhildsholmen och Ytterby gamla *kyrkoruin* visar Nordre älvs stora strategiska betydelse under medeltiden. (*Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ragnhildsholmens medeltida borgruin med byggnadshistoriskt intresse. (Området berör även Kungälv kommun.)

I området ingår även:

Kolerakyrkogård samt Grimås by, en relativt väl sammanhållen by med typiskt läge på ett lågt bergsparti.

Styrsö [O 7] (Styrsö sn)

Motivering:

Kust- och skärgårdsmiljö med varierat innehåll från stenålder till nutid. (*Fornlämningsmiljö, Kommunikationsmiljö, Institutionsmiljö, Kognitiv miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningarna visar på ett fångstsamhälle. På öarna finns sten- och bronsåldersboplatser, bronsåldersgravar i rösen och stensättningar samt talrikt med s.k. tomtningar från sillfiskeperioderna. Kanske hör också de säregna gravplatserna och labyrintherna till ett fångstsamhälle. Bebyggelsen ger som helhet en rikt varierad bild av en skärgårdssocken, där nästan varje ö ger exempel på en speciell utveckling. Här finns äldre jordbruksbebyggelse med fiske på Brännö och vid Styrsö Hallsvik.

Den senare utvecklingen för fisket med tätare bebyggelse och koncentrationen kring hamnen framträder särskilt väl vid Styrsö Tången. Styrsö Bratten är det bästa exemplet på *badortslivets* bebyggelse. Fyr- och lotsplatsen på Vinga och karantänsanstalten på Känsö är de enda bevarade anläggningarna av detta slag i Nordeuropa. Trubaduren Evert Taubes födelseplats Vinga.

Tumlehed [O 8] (Angered och Bergum sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö med hällmålning som speglar fångstkultur och talrikt med boplatser från stenåldern.

Uttryck för riksintresse:

Hällmålningen med tydliga bilder av hjort, fiskar och skepp mm är en av de få kända hällmålningarna söder om Dalälven. Målningen finns på en nästan lodrät bergvägg ut mot Tumledalen. I bergskanten mot dalgången finns talrikt med boplatzlämningar från stenåldern i karaktäristiska lägen.

Öxnäs [O 10] (Säve sn)

Motivering:

Bymiljö som ger intryck av en oskiftad by med omgivande *odlingslandskap* rik på fossil åkermark och gravfält från yngre järnålder. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Öxnäs by med tillhörande ägor har inte mindre än tre gravfält som troligen hör hemma i yngre järnålder. Kring en moränkulle med den relativt samlade byn finns ett välbevarat kulturlandskap med ryggade åkrar, hägnader mm. Området visar i stora drag jordbrukets historia från järnålder fram till laga skiftet.

GÖTENE KOMMUN

Forshem [R 12] (Forshems sn)

Motivering:

F.d. Göteborgs och Bohus län (O) beslut RAÄ 1997-08-18. F.d. Älvsborgs län (P) beslut RAÄ 1996-08-27. F.d. Skaraborgs län (R) beslut RAÄ 1996-08-27. Reviderad värdetext för O 2:7, beslut RAÄ 2000. Ny värdetext för P 21, beslut RAÄ 2002. Sammanslagning av O 52, O 54 och O 56 till O 52, beslut RAÄ 2000.
Dokument uppdaterat 2012-01-12.

Välbevarat *sockencentrum* i Forshems *kyrkby* vars väl sammanhållna bebyggelse bl. a. avspeglar bebyggelsestrukturen före 1800-talets skiften. (*Järnvägsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Outskiftade gårdar, medeltida kyrka, prästgård från 1790, skola och gästgivargård samt stationsbyggnader från slutet av 1800-talet intill järnvägssträckan Mariestad - Kinnekulle - Lidköping.

Kinnekulle [R 11] (Fullösa, Husaby, Kestads, Kinne Kleva, Kinne Vedums, Källby, Medelplana, Skälvums, Västerplana, och Österplana sn)

Motivering:

Rikt sammansatt *centralbygd* kring platåberget Kinnekulle vars betydelse allt sedan stenåldern bl a kommit till uttryck i monumentala och unika *fornlämningsmiljöer* samt Husaby. Platsen är av stor rikspolitisk och kyrkohistorisk betydelse och är bl a förknippad med Olof Skötkonung. (*Kyrkomiljö, Kognitiv miljö, Borgmiljö, Bymiljö, Herrgårdsmiljö, Stenbrott*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningar, bla hällkistor, Västergötlands största hällristningskomplex vid Flyhov, flera järnåldersgravfält, vid Källby hallar med två av landets mest monumentala runstenar. Medeltida kyrkor bl a vid Husaby, Sankt Sigfrids källa, enligt legenden platsen för Olof Skötkonungs dop, ruinen av Husaby medeltida biskopsborg. Herrgårdar och byar med kontinuitet från medeltid med delvis välbevarat, öppet, odlingslandskap med stenmurar mm från 1800-talet. Kalkstensbrott och lämningar efter kalkugnar och *stenindustri*.

I området ingår även:

Turistanläggningar i Råbäck från 1890-talet.

Ledsjö-Vättlösa-Istrum-Lerdala. [R 14] (delen i Vättlösa och Ledsjö sn)

Motivering:

En av länets mest omfattande *fornlämningsmiljöer* med platser för *lågteknisk järnframställning*.

Uttryck för riksintresset:

Ett drygt 100-tal platser med lämningar efter blästerugnar, kolningsgropar, slaggvarp m m, av vilka några daterats till 1000-talet.

I området ingår även:

Fångstgropar, gränsstenar och stensträngar. Riksintresset berör även Skara och Skövde kommuner.

Ova-Mariedal [R 13] (Ova sn)

Motivering:

Den bäst bevarade av de *slottsmiljöer* Magnus Gabriel de la Gardie skapade inom sitt västgötska godscomplex. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Mariedals slott, möjligen ritat av Jean de la Vallée, ekonomibyggnader, arbetarbostäder, ekhagar, anläggningar för tegelbruk, kraftverk och sågverk från senare tid. Ova medeltida kyrka.

I området ingår även:

Fornlämningsmiljö med hålvägsystem.

HABO KOMMUN

Habo [R 59] (Habo sn)

Motivering:

Kyrkby med ovanligt välbevarad barockkyrka samt *sockencentrum*, väl framträdande i öppet odlingslandskap.

Uttryck för riksintresset:

Rikt dekorerad barockkyrka av trä med medeltida sakristia av sten, fristående klockstapel från 1760, prästgård från 1828 och sockenstuga. Jordbrukspräglad landskapsbild.

HERRLJUNGA KOMMUN

Fölene [P 46] (Fölene sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö med ett av Västergötlands största gravfält, väl exponerat i landskapet och avspeglar områdets stora betydelse under förhistorisk tid.

Uttryck för riksintresset:

Järnåldersgravfält med närmast 200 fornlämningar bestående av högar, domarringar, resta stenar, treuddar och stensättningar, två runstenar vid Fölene medeltida kyrka.

Hov [P 45] (Hovs sn)

Motivering:

Småskaligt odlingslandskap på gränsen till det sydsvenska höglandet med varierade fornlämningsmiljöer från brons- och järnåldern som tydligt visar områdets långa utnyttjande.

Uttryck för riksintresset:

Fyra järnåldersgravfält varav ett med resta stenar och de andra med högar, ensamliggande rösen, stensättningar och domarringar, kyrkbyn kring Hovs kyrka med delvis outskiftad bebyggelse.

Jällby [P 47] (Jällby sn)

Motivering:

Kyrkby med en av Västergötlands få bevarade medeltida timmerkyrkor i ett odlingslandskap med lång kontinuerlig hävd från stenåldern.

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningsmiljö med hällkista, ensamliggande stensättningar och rösen, fyra järnåldersgravfält, Jällby timmerkyrka från tidigt 1600-tal, Jällby kyrkby med väl sammanhållen, huvudsakligen outskiftad, bebyggelse.

HJO KOMMUN

Grevbäck [R 31] (Grevbäcks sn)

Motivering:

Herrgårdslandskap med ett rikt byggnadsbestånd av högt arkitekturhistoriskt värde samt *kyrkby* med *sockencentrum*.

Uttryck för riksintresset:

Ulfhults herrgård, med traditioner från medeltid, ritad av Ragnar Östberg, Ekhammars herrgård med ett omfattande byggnadsbestånd från 1600- och 1800-talet, bl a kvarn, såg och kraftverk, stora sammanhängande åkrar med axiellt utlagda alléer. Kyrkbyn med prästgård och skola.

Hjo [R 32]

Motivering:

Småstadsmiljö präglad av rollen som överskeppningsort mellan Väster- och Östergötland, med medeltida stadsområde samt utvidgningsområde och *kurortsmiljö* från 1800-talets andra hälft och med välbevarad träbebyggelse.

Uttryck för riksintresset:

Den äldsta stadskärnans oregelbundna medeltida gatunät med småskalig bebyggelse, stadsgårdar och små stugor vid infarterna, huvudsakligen i trä. Utbyggnadsområdet norr om Hjoån med rutnätsplan från 1800-talets mitt, stora villor samt park och byggnader som hör samman med vattenkuranstalten 1876 och med tidstypisk träarkitektur.

Norra och Södra Fågelås [R 33] (Norra och Södra Fågelås sn)

Motivering:

Herrgårdslandskap med *torpmiljöer* och *kyrkbyar* där herrgårdsmiljöerna Hjellö och Almnäs, utöver sina rika byggnadsbestånd, också i egenskap av f.d. klostergoods speglar östgötaklostrens ägostruktur på västra Vätterstranden under medeltid.

Uttryck för riksintresset:

Hjellö herrgård med manbyggnad och flyglar från 1700-talet, Almnäs herrgård med ett rikt byggnadsbestånd bl a bestående av ett stort antal industriella byggnader och anläggningar, huvudsakligen från 1800-talet, Norra Fågelås kyrkby med medeltida kyrka och klockstapel från 1600-talet, sockenmagasin och prästgård, Södra Fågelås med timrad kyrka från 1600-talet, klockstapel från 1800-talet samt sockenmagasin, stora sammanhängande åkerfält uppdelade av axiellt planerade alléer.

HÄRRYDA KOMMUN

Håltet [O 71] (Landvetter sn)

Motivering:

Ensamgård i *gränsbygd*, med kringliggande *odlingslandskap* präglat av boskapsskötsel, som

speglar markutnyttjande hos ett småjordbruk i *sogsbygd* under 1700- och 1800-talet.

Uttryck för riksintresset:

Odlingslandskap präglad av lieslätter och mulbete med små spridda åkertegar, omfattande system av stengärdesgårdar, vägar, odlingsrösen och tomtplats med husgrunder.

Storåns dalgång [O 12] (Björketorps sn)

Motivering:

Dalgångsbygd med ett odlingslandskap utmed Storåns meanderfåra där stora gårdar, belägna i övergången mellan inägor och utmark, speglar ett burget byggnadsskick i en rik jord- och skogsbruksbygd under 1700- och 1800-talet. (*Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Odlinglandskap präglad av *laga skifte* med vägnät, hägnadssystem och flera kompletta gårdar. Jordbruksbebyggelse från främst 1800-talet; bl a salsbyggnad i Apelnäs (1871), gården Smedstorp, långloftsstuga i Backa (troligen från 1760-talet) med äldre uthus, tvåvånings parstuga i Backa (1858), två salsbyggnader i Furuberg (1883 och 1878), ladugård från 1800-talets förra hälft i Habäck, framkammarstuga i Habäck (1858), två framkammarstugor i Stockabäck (1830-tal). Dessutom finns små- och folkskola, pensionat, kvarn, torp mm.

KARLSBORGS KOMMUN

Edet-Sätra [R 3] (Udenäs sn)

Motivering:

A. En för Skaraborg ovanligt välbevarad järnbruksmiljö från 1700-talet. (*Bruksmiljö*).

B. Vattenregleringssystem från 1800-talet med stor betydelse för Göta kanals västgötadel, i Edsån mellan sjöarna Uden och Viken. (*Kanalmiljö, Kvarnmiljö*).

Uttryck för riksintressena:

A. Bruksherrgård med park, ekonomibyggnader, arbetarbostäder, stångjärnssmedjor, smedsbyggnader, sågverk, kraftstation, kontor och affär vid Sätra. Hamnmagasin och grindstuga invid sjön Viken.

B. Regleringssystem i Edsåns övre fall vid Edet. Dammanläggningar och stensatt å, länets enda bevarade vattendrivna benstamp samt kvarn med manbyggnad vid Edet.

Forsvik [R 4] (Udenäs sn)

Motivering:

A. Skaraborgs bäst bevarade *bruks- och industrimiljö* från 1800-talet på en av landets äldsta industriplatser med medeltida anor.

B. Göta kanals äldsta sträckningar med tillhörande anläggningar. Se även nr 2. (*Kanalmiljö*).

Uttryck för riksintressena:

A. Bruksherrgård från 1800-talet, bruksbostäder längs bruksgata med bebyggelse huvudsakligen från 1860-1910. Träsliperi med tillhörande kalorifär, kvarn, järnbod, kraftstation, modellförråd, kolbod, mjölnarbostad söder om det nuvarande fallet, gjuteribyggnader, mekanisk verkstad, smedja och kontor norr om fallet.

F.d. Göteborgs och Bohus län (O) beslut RAÄ 1997-08-18. F.d. Älvsborgs län (P) beslut RAÄ 1996-08-27. F.d. Skaraborgs län (R) beslut RAÄ 1996-08-27. Reviderad värdetext för O 2:7, beslut RAÄ 2000. Ny värdetext för P 21, beslut RAÄ 2002. Sammanslagning av O 52, O 54 och O 56 till O 52, beslut RAÄ 2000.
Dokument uppdaterat 2012-01-12.

B. Göta kanals äldsta sluss, en av Sveriges äldsta järnbroar (från 1813), slussvaktarboställe, hammagasin och slussinspektorsbostad i Forsvik. Dragväg längs Billströmmen, Spetskanalen samt den s.k. Kiddömuren längs kanalens fortsatta del mot sjön Viken.

Granvik [R 6] (Udenäs sn)

Motivering:

Industri- och bruksmiljö intill ett större vattenfall med lämningar efter järntillverkning, skogsbruk och sågverksamhet från 1600-talet och framåt.

Uttyck för riksintresset:

Herrgård med 1800-talsprägel och engelsk park, arbetarbostäder, lämningar efter industriell verksamhet i form av masugnsruin, slaggvarpar, kolbottnar och tjärrännor, lertäkter efter tegelindustri, dammanläggningar för sågverksamheten. Hyttehamn med torpstugor och skyddad liten hamn.

I området ingår även:

Fornborg på Valekleven.

Karlsborg - Vaberget [R 5] (Udenäs sn)

Motivering:

En av landets bäst bevarade befästningsmiljöer från 1800-talet (1819-1909) av stort intresse för internationell och nationell försvars- och befästningshistoria som exempel på centralfästning med komplement- anläggning på Vaberget. (*Fästningsmiljö, Militär miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Utöver fästningsvallarna ett flertal välbevarade byggnader mm. Utanför vallarna ligger ammunitionsfabrik, stenhuggeri, Garnisonssjukhuset, kronobageriet, havremagasinet och den så kallade Kungsvillan. På Vaberget ligger landets första bergfästning. Vanäs fyr.

KUNGÄLVS KOMMUN

Kastellegården - Ragnildsholmen [O 15] (delen i Ytterby sn)

Motivering:

F.d stadsmiljö i *gränsbygd* med stor administrativ och politisk betydelse (Kungahälla, nedbränd 1612) som med sina lämningar tillsammans med den närbelägna borgruinen Ragnildsholmen och Ytterby gamla kyrkoruin visar Nordre älvs stora strategiska betydelse under medeltiden. (*Fornlämningssmiljö, Borgmiljö, Skansmiljö, Klostermiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Lämningar efter den medeltida staden Kungahälla (efter 1612 kungsgården Kastellegården) med klosterkulle och skansanläggning vid Nordre älv; Ytterby kyrkoruin. Ett av Bohusläns största gravfält med 120 anläggningar. (Området berör även Göteborgs kommun).

I området ingår även:

Kolerakyrkogård.

Kungälvs gamla stad - Bohus [O 13]

Motivering:

Småstadsmiljö invid det medeltida gränsfästet Bohus fästning, med stor betydelse som norsksvensk gränspunkt i skärningen av viktiga kommunikationsleder. De speciella topografiska förhållandena som format 1600-talets stadsplan och den förindustriella småskaliga trästadsbebyggelsen.

(*Fästningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fästningsholmen med Bohus fästning, den gamla prästgården och ett av de tidigare lägena för Kungälvs stad. Den vid 1600-talets mitt flyttade staden med planmönster av "långgatstyp" utmed den gamla landsvägen på landremsan mellan Nordre älv och Fontinbergets kant. Gatunätet, uppbyggt kring Östra och Västra Gatan och enstaka gränder. Torget med kyrka, rådhus och representativa byggnader. Tomtindelningen och bebyggelsemönstret med huvudsakligen slutna trähusbebyggelse utmed Västra Gatan och friliggande hus vid Östra Gatan, men också obebyggda trädgårdstomter. Uthusbyggander och inslag av grönska i stadsbilden. Den visuella kontakten med Nordre älv, Fontinberget och Fästningsholmen.

Marstrand [O 14]

Motivering:

Småstadsmiljö av medeltida ursprung i skydd av Carlstens fästning, som visar utvecklingen från betydelsefull handelsplats och militär stödpoint i en orolig gränsbygd, till fashionabel kunglig badort under 1800-talets andra hälft. (*Fästningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Bevarade drag av medeltidens planmönster och regleringar under 1600-talet och senare. Gatunät, tomtfigurer, öppna platser. Försvansanläggningarna, främst Carlstens fästning från 1600-talet med utanverk från 1834-57. Kyrka med medeltida anor, rådhus och bostadsbebyggelse i trä från 1700- och 1800-talen. Badorts-epokens byggnader och miljöer. Gaturummens prägel, med stenläggning och staket. Kajer och hamnmiljöer. Bebyggelsens skala och karaktär samt uttryck för stadens spridning av verksamheter och sociala skiktning. Trädgårdar och planteringar. Carlstens fästnings silhuett.

Solberga - Ödsmål [O 17] (Solberga sn)

Motivering:

Odlingslandskap i kustbygd där olika förhistoriska lämningar tillsammans med utskiftad jordbruksbebyggelse tillsammans bildar ett för Bohuslän representativt öppet och betat kulturlandskap. (*Fornlämningsmiljö, Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Bebyggelse från 1700- till 1900-talet; främst utskiftade kringbyggda gårdar från 1800-talets senare del, fornlämningar från skilda tidsperioder bl a Åseby stor-rösen, järnåldersgravfält i Ytter Restad.

I området ingår även:

Kolerakyrkogård från 1834.

Solberg - Hede [O 16] (Romelanda sn)

Motivering:

Bygdecentrum med byn Solberg som trots laga skifte är väl sammanhållen och där bebyggelsen till

en del är från tiden före skiftet. Torgbildning och flera institutioner speglar byns betydelse för den omgivande jordbruksregionen.

Uttryck för riksintresset:

Bybebyggelsen med bl a Klockegården (Solberg 1:5) möjligen från 1600-talet, och Solberg 7:7 Sörgård med 1700-tals karaktär; Solbergs torg med lanthandeln från 1914; Hede 1:1 med manbyggnad och gästgiveri från 1801.

I området ingår även:

Väghållningsstenar, huggna stengardister, kvarnstuga och ett sammanbyggt torp.

Älgön [O 18] (Lycke sn)

Motivering:

Skärgårdsmiljö där förhistoriska boplatser och rösen; *odlingslandskap* präglad av *laga skifte* och industrilämningar från de stora sillfiskeperioderna tillsammans speglar hur Bohusläns skärgård utnyttjats under förhistorisk tid och från 1500-talet fram till idag. (*Fornlämningmiljö*,

Industrimiljö).

Uttryck för riksintresset:

Fem stenåldersboplatser, två bronsåldersrösen, odlingslandskapet med framför allt ljunghedarna ovanför Älgö gavel (f.d betesmarker), lämningar efter fyra trankokerier och sillsalterier samt välbevarad jordbruksbebyggelse.

LERUMS KOMMUN

Hjällsnäs [P 32] (Stora Lundby sn)

Motivering:

Fornlämningmiljö av högt vetenskapligt värde som påvisar ett kontinuerligt landskapsutnyttjande från stenåldern och framåt. (*Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser, 3 gravfält och stora ensamliggande stensättningar såsom treuddar och runda stensättningar. *Laga skifteslandskap* med delvis utflyttade gårdar med högt byggnadshistoriskt värde.

Skallsjö-Öjared [P 30] (Stora Sundby och Skallsjö)

Motivering:

A. *Odlingslandskap* med tydligt avläsbar kontinuitet från yngre stenålder till säteribildningens godsstruktur där *herrgårdsmiljön* också speglar filantropiska strävanden och pedagogiskt nytänkande kring sekelskiftet 1900. (*Skolmiljö*).

B. *Industrimiljö* med brukskaraktär vid Tollered, en av Sveriges äldsta mekaniska bomullsspinnerier, som med ett antal välbevarade industribyggnader speglar landets tidiga industrialism.

Uttryck för riksintresset:

A. *Fornlämningmiljöer* med stenåldersboplatser, hällkistor, bronsåldersrösen, järnåldersgravfält, *fornborg*, fossil åkermark från järnåldern och senare. Herrgårdarna Nääs och Öjared med välbevarad arkitektur från 1700- och 1800-talet, engelsk park (Nääs), alléer, kapell (Öjared) och

stordriftspräglade odlingsmarker samt arrendegårdar och torp med bebyggelse från 1700- och 1800-talet och småskaliga åkrar med odlingsrösen mm. Det f.d. slöjdlärarseminariets byggnader vid Näs.

B. Fabriksbyggnader från 1833-45 samt 1870-1930 med enhetlig utformning i tegel och faluröda fasader.

Säveån med Hillefors grynkvarn [P 74] (Lerums och Skallsjö sn)

Motivering:

Industrimiljö längs med Säveån av hög teknik- och arkitektur historiskt värde bl a påvisande vattenkraftens stora betydelse för den tidiga industriutvecklingen.

Uttryck för riksintresset:

Hillefors havregrynskvarn med såg och f.d. benstamp från 1899, talrika lämningar efter äldre kvarnar och sågar, lämningarna efter Sveriges första mekaniserade bomullsspinneri vid Kullen, resterna efter Britanniafabrikens kraftanläggningar.

I området ingår även:

Fornlämningssmiljöer med stenåldersboplatser och järnåldersgravar, odlingslandskap med bl a fossila åkrar och andra äldre strukturer.

Östad [P 31] (Östads sn)

Motivering:

Fornlämningssmiljö i ett framträdande läge invid en kyrkby där det agrara landskapets förändringar från bronsålder och framåt kan avläsas på ett mycket illustrativt vis.

Uttryck för riksintresset:

Gravfält och enstaka gravar från brons- och järnåldern, fossil åkermark från förhistorisk tid och senare, kyrka med medeltida ursprung, Östads kyrkby med delvis äldre bebyggelsestruktur, kolerakyrkogård.

LIDKÖPINGS KOMMUN

Ekens skärgård [R 7] (Otterstads sn)

Motivering:

Fornlämningssmiljö med spridda bronsåldersrösen, som har ett ovanligt högt pedagogisk värde genom sina lägen på öar intill forntida vattenvägar på Väneren vars vattennivå i stort är oförändrad. (*Skärgårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Spridda bronsåldersrösen i en oexploaterad skärgård med kuperade öar och kala skär.

Kålland [R 9] (Gösslunda, Rackeby, Råda, Skalunda, Strö och Söne sn)

Motivering:

Rikt sammansatt *centralbygd* intill Vänerkusten med monumentala uttryck för centralitet, bland annat en av landets största högar vid Skalunda, som även blev centrum i ett medeltida

förvaltningsdistrikt. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö, Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Bronsåldersrösen och stensättningar i framträdande lägen i Strö, offermosse och gravfält i Fröslunda, Kållands största gravfält och fossila åkrar på Stenhusbacken, storhög, domarring och runstenar vid Skalunda. Medeltida kyrkor, ruinerna efter den medeltida borgen "Jarlehus", Lindholmens slottsruin samt *kyrkby* i Rackeby. *Herrgårdslandskap* i Stola och Degerberg från 1700-talet. Öppet odlingslandskap med omväxlande åssträckningar och slättbygd.

Lidköping [R 60]

Motivering:

Unik stadsbildning som under 1600-talet kom att utgöra en s k dubbelstad, med en medeltida stad öster om Lidan och den av Magnus Gabriel de la Gardie anlagda Nya Staden väster om ån, uppförd i enlighet med grevens rutnätsplan och med egna stadsprivilegier 1670 samt inslag som gör staden till en föregångare till det sena 1800-talets stadsbyggande. (*Stadsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Bevarade medeltida spår i Gamla Staden, den delvis medeltida kyrkan och rester av ett oregelbundet gatunät med småskalig träbebyggelse i området runt Limtorget. Nya Stadens rätvinkliga rutnätsplan, det ovanligt stora torget med gamla rådhuset, tomtstrukturen och småskalig äldre träbebyggelse. Gamla Stadens huvudsakligen rätvinkliga rutnätsplan som tillkom efter branden 1849 och som genom Järnvägs-gatan-Nicolaigatan utgör en föregångare till det sena 1800-talets "esplanadstad". Byggnader med mer storstadsmässiga drag, institutionsbyggnader och villabebyggelse från 1800-talets slut och 1900-talets början söder om Nya staden.

Otterstad- Läckö [R 8] (Otterstads sn)

Motivering:

Odlingslandskap på Kållandsö med en rikt sammansatt miljö där läget, bl a intill farleden från Skara till Värmland, i alla tider har utnyttjats strategiskt, framför allt vid Läckö, som ursprungligen var en medeltida biskopsborg mitt i det dåvarande Skara stift, senare centrum i De la Gardies grevskap. (*Borgmiljö, Fornlämningsmiljö, Boställmiljö, Herrgårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Slottsmiljö, dominerad av Magnus Gabriel De la Gardies stormaktstida slottsanläggning med trädgård, dammar och park, *Kungsgården* med manbyggnad och äldre ekonomibyggnader, Ekebo kamrerboställe, ett stort antal *torp*, herrgårdar, *kyrkoruiner*, enstaka stenåldersboplatser och skärvtenshögar, gravfält och hällristningar samt fossil åkermark, Spikens *fiskeläge* med tradition från 1800-talet.

Tun [R 10] (Tuns sn)

Motivering:

Sockencentrum och förhistorisk centrumbildning kring Tuns kyrka som avspeglas i en monumental *fornlämningsmiljö*, bl a med ett av landets största rösen. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningsmiljö bestående av en storhög, ett monumentalt röse (den s.k. "Stenkullen) och ett mindre högggravfält. Den s.k. Silvii skola från 1700-talet med skolmagasin och lärarbostad.

Prästgård i nationalromantisk stil. Tuns gamla bytomt med spår av stormansgård.

LILLA EDETS KOMMUN

Bredfjället [P 76] (Hjärtums sn)

Motivering:

Torpmiljö med ett stort antal torp och backstugor på den höglänta och karga f.d. kronoallmanningen, som ovanligt tydligt återspeglar de jordlösas situation under 1700-och 1800-talet som en effekt av tidens sociala och ekonomiska omvälvningar.

Uttryck för riksintresset:

Ett stort antal torp och torpgrunder, odlingsspår etc.

Tösslanda [P 27](Fuxerna sn)

Motivering:

Dalgångslandskap längs med Göta älv med ovanligt välbevarade bebyggelsemiljöer. (*Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Tösslanda *herrgårdsmiljö* med huvudbyggnad från 1750-talet och ekonomibyggnader, alléer och vällagd valvbro, Tösslanda skattegård med många kulturhistoriskt intressanta hus bl a från 1700-talet, *odlingslandskap* med röjningsrösen, stenmurar etc.

I området ingår även:

Fornlämningsmiljö med skans och offerkälla.

Åsbräcka [P 28] (Åsbräcka sn)

Motivering:

Odlingslandskap vars innehåll avspeglar en lång bosättningshistoria med anor från bronsåldern. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ett gravfält samt spridda rösen och stensättningar från brons- och äldre järnåldern belägna på höjdryggar och avsatser i ett större bergsområde, älvkvarnsförekomst, fossil åkermark från historisk tid, Åsbräcka medeltida kyrka med kyrkogårdsmur och stigport samt anslutande bybebyggelse, skredpräglad åkerlandskap.

LYSEKILS KOMMUN

Centrala Bro [O 19] (Bro sn)

Motivering:

Centralbygd i ett bohuslänskt fjordlandskap, där ett rikt och varierat fornlämningsbestånd, medeltida lämningar, *kyrkby* med medeltida kyrka och relativt stora gårdar tillsammans visar hur ett område med strategiskt läge ur handels- kommunikations- och försvarssynpunkt kontinuerligt

F.d. Göteborgs och Bohus län (O) beslut RAÄ 1997-08-18. F.d. Älvsborgs län (P) beslut RAÄ 1996-08-27. F.d. Skaraborgs län (R) beslut RAÄ 1996-08-27. Reviderad värdetext för O 2:7, beslut RAÄ 2000. Ny värdetext för P 21, beslut RAÄ 2002. Sammanslagning av O 52, O 54 och O 56 till O 52, beslut RAÄ 2000.
Dokument uppdaterat 2012-01-12.

utnyttjats sedan förhistorisk tid. (*Fornlämningsmiljö, Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser i höjdlägen, hällristningar, järnåldersgravar, lämningar efter kastal från 1100-talet på Brobergskullen, husgrund från 1200-talet vid Hala, Bro medeltida kyrka samt kyrkby med prästgård från 1700-talet, löneboställe, skola med lärarbostad, affär och f.d. mejeri.

Fiskebäckskil [O 20] (Skaftö sn)

Motivering:

Skepparsamhälle, framvuxet ur ett *fiskeläge*, där välbevarad bostadsbebyggelse speglar samhällets olika sociala skikt och där en påkostad träarkitektur visar hur det välstånd som följde med fraktfartens uppsving under 1800-talet kom att manifesteras i bebyggelsens utformning. Östersidan, området öster om Kilen, präglas av fraktfart i mindre skala och av sillhantering.

Uttryck för riksintresset:

Oregelbunden och tät trähusbebyggelse i form av enkla fiskarstugor, dubbelhus och stora skepparhus med sexdelad plan; sjöbodan och magasin; gatunät och gatubeläggning samt badrestaurang.

I området ingår även:

Carl Wilhelmssons nationalromantiska ateljé och villa från 1911-12.

Immestad - Backa [O 21] (Brastad sn)

Motivering:

Fornlämningsstråk med hällristningar, sedan länge kända och bundna till lokal tradition, vars läge i landskapet och samband med ett stort gravfält berättar om områdets utnyttjande under en lång förhistorisk period. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

16 ristningsytor på berghällarna vid byvägen i Backa (bl a "Skomakaren i Brastad" och "Solstativtavlan"), gravfält med ett 70-tal gravar samt ett antal spridda ristningar stensättningar och högar.

I området ingår även:

Kyrka i tegel från 1876-77 samt tidigare använd kyrkplats.

Lysekils stad [O 23]

Motivering:

Stadsmiljö vars delområden tillsammans med lämningar efter bebyggelse på Stora Skeppholmen speglar de olika utvecklingsstegen från fångstbaserad säsongsbosättning till tätbebyggt *fiskeläge* som under 1800-talet utvecklas till *badort* och industri- och handelscentrum. Stadsrättigheter 1903.

Uttryck för riksintresset:

Husgrunder på Stora Skeppholmen. Den täta fiskelägesbebyggelsen i Gamlestan, med oregelbundet planmönster och småskalig bebyggelse. Badortsepokens miljöer och anläggningar, som gjorde att bebyggelsen försköts till det nuvarande stadsområdet och som skapade förutsättningarna för den snabba utvecklingen under 1800-talet, bland annat Curmanska villorna, kallbadhus, strandhotellen, badrestaurang, musikpaviljong och badortspark. *Industrialanläggningar*, hammiljöer och sekelskiftescentrum med torg och stadspark. Stadens siluett med den dominerande nygotiska granitkyrkan.

Stora och Lilla Kornö [O 22] (Lyse sn)

Motivering:

Skärgårdsmiljö på två klippöar med bebyggelseklungor vid naturligt skyddade hamnar där bebyggelsens läge, utformning och koppling till områdets näringsstruktur; fiske kombinerat med jordbruk och fraktfart, är mycket representativ för Bohusläns *kustsamhällen*.

Uttryck för riksintresset:

Enkel och kärv bostadsbebyggelse i trä, sjöbodas (eventuellt några från 1700-talet), magasin och gångstigar. Granitdetaljer påminner om miljöns närhet till stenhuggardistriktet.

MARIESTADS KOMMUN

Björstätter [R 15] (Björstätters sn)

Motivering:

Kyrkby med *sockencentrum*, endast i liten omfattning påverkad av 1800-talets skiften.

Uttryck för riksintresset:

Gårdsbebyggelse på rad längs en rullstensås, kyrka, prästgård och skola.

Göta kanal [R 2] (delen i Lyrestads sn)

Motivering:

Sveriges största och mest symbolladdade *kanalmiljö*, utförd 1810-32, med stor teknik- och kommunikationshistorisk betydelse.

Uttryck för riksintresset:

Hela kanalsträckningen med broar, slussar, hamnmiljöer, löneboställen, varv, vallar, trädråd, m m, samt *järnvägsmiljön* vid Töreboda, viktig för förståelsen av kanalens senare historia under 1800-talets andra hälft.

I området ingår även:

Böckersboda by med 1800-talsbebyggelse och fornlämningsområde med fornborg och skeppssättningar. Riksintresset berör även Karlsborgs och Töreboda kommuner.

Karleby [R 18] (Leksbergs sn)

Motivering:

En av länets bäst bevarade *bymiljöer* med *rundbyns* typiska planmönster och höjdläge.

Uttryck för riksintresset:

Gårdsbebyggelse från tiden kring laga skiftet 1856, i stort sett på samma tomter som före skiftet, äldre vägsystem, jordbruksmarker med stenmurar.

Lugnåberget [R 16] (Lugnås sn)

Motivering:

Odlingslandskap på Lungnåberget där kvarnstensbrytningen spelat en viktig roll i bygdens ekonomi sedan tidig medeltid. (*Stenbrott*).

Uttryck för riksintresset:

Kyrkby med omgivande jordbruksmarker, *torpmiljöer*, övergivna bytomter och åtskilliga lämningar efter kvarnstensbrytning, delvis av unik art.

Mariestad [R 17]

Motivering:

Förvaltningsstad med välbevarad trädstadsbebyggelse som speglar hertig Karls stadsgrundningspolitik och strävanden inom kyrkans och handelns områden, 1600-talets stadsregleringsambitioner samt det sena 1800-talets stadsbyggande och den välbevarade trädstadsbebyggelsen.

Uttryck för riksintresset:

Domkyrkan och de oregelbundna kvarteren norr om denna från 1500-talsstaden. Den i övrigt rätvinkliga rutnätsplanen som tillkom vid regleringen 1693. Småskalig träbebyggelse med välbevarade bakgårdar från främst 1700- och 1800-talen. Stadspartier som uttrycker det sena 1800-talets esplanadstadsideal, med sluten stenhusbebyggelse uppförd kring sekelskiftet 1900.

Residensstadens institutionsbyggnader med bl a residenset – d.v.s. *kungsgården* Marieholm som utgör stadens ursprung - och fängelset.

Odensåker-Flistad-Väring-Binneberg-Horn [R 21] (delen i Odensåkers sn)

Motivering:

Centralbygd i anslutning till sjön Östen som speglar Vadsboslättens bebyggelsehistoriska utveckling från järnålder och framåt. (*Fornlämningssmiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Flera järnåldersgravfält med högar, stensättningar och resta stenar, *kyrkbyar* med bebyggelsekontinuitet åtminstone från medeltid, *fullåkerlandskap* med inslag av äldre äldre strukturer med odlingsrösen och stenmurar, ovanligt välbevarade äldre byggnader, särskilt intill Odensåkers kyrka. (Riksintresset berör även Skövde kommun.)

Stora Eks herrgård [R 19] (Eks sn)

Motivering:

Herrgårdssmiljö med ett av de främsta exemplen på frihetstidens arkitektur. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Manbyggnad med flyglar från 1778, trädgård, park, alléer, ekonomibygnader, Eks kyrka.

MARKS KOMMUN

Botten [P 72] (Skephults sn)

Motivering:

Bymiljö med ett välbevarat *odlingslandskap* främst präglat av det sena 1700-talets och 1800-talets markanvändning kring en väl samlad bebyggelsemiljö.

Uttryck för riksintresset:

Småskaliga åkrar, mossodlingar, stenmurar, odlingsrösen, ängs- och hagmarker, byggnader från

1700- och 1800-tal.

Hyssna [P 71] (Hyssna sn)

Motivering:

Kyrko- och bymiljö med väl sammanhållen utskiftad bebyggelse. (*Kvarnmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Hyssna gamla kyrka från medeltid och 1700-tal, Hyssna och Melltorps byar med gårdsbebyggelse på tomter från tiden före laga skiftet och välbevarade byggnader från 1700- och 1800-talet, kvarn.

Häggåns dalgång [P 63] (Örby och Fritsla sn)

Motivering:

Odlingslandskap med en koncentration av s.k. "förläggargårdar" som avspeglar den protoindustriella textilproduktionens organisation.

Uttryck för riksintresset:

Förläggargårdar av vilka flera är välbevarade med byggnadshistoriskt värdefulla byggnader, dalgång med öppet odlingslandskap ner mot ån.

I området ingår även:

Stenåldersboplatser, lämningarna efter den medeltida befästningen Kinnaborg.

Rydal [P 64] (Kinna sn)

Motivering:

Bruks- och industrimiljö kring Rydals bomullsspinneri av stor betydelse för förståelsen av industrialismens genombrott och textilindustrins utveckling under 1800- och 1900-talet.

Uttryck för riksintresset:

Ryds förläggargård, fabriksbyggnader och disponentbostad från 1850-talet, arbetarbostäder längs bruksgata från 1870-1910-talen, skola och minuthandel, ekonomibygnader från tidigt 1900-tal, *egnahemsområdet "Svalan"*, ett av Sveriges få sk stjärnhus, från 1949.

I området ingår även:

Ett röse, en stensättning, en rest sten och en minnessten.

Viskastigen [P 62] (Berghems, Surteby-Kattunga och Öxnevalla sn)

Motivering:

Vägmiljö av stor betydelse för kommunikationerna mellan Hallandskusten och de västgötska centralbygderna allt sedan förhistorisk tid, från medeltid med karaktär av "riksväg" av stor betydelse som transportled för merkantila såväl som militära syften, tidvis viktig uppmarschväg för fientliga trupper. (*Kognitiv miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Vägsträckningar av olika karaktär från stigar till brukningsvägar och lokala vägar, bitvis med halvvägskaraktär, ibland utvisad av muntliga traditioner, stenbroar, minnestenar, väghållningsstenar, källor, lämningarna efter medeltida befästning. Leden passerar också *fornlämningsmiljöer* från stenålder, bronsålder och järnålder, medeltida kyrkor, röjningsrösen, fångstgropar mm.

Öresten [P 66] (Berghem sn)

Motivering:

Befästningsmiljö med lämningarna efter Örestens borganläggning, under medeltid centrum i länet med samma namn och som ska ses i belysning av dess strategiska läge i gränstrakterna mot Danmark, vilket det periodvis tillhörde. (*Borgmiljö, Gränsbygd*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningssmiljö med borgruiner.

I området ingår även:

Odlingslandskap med fossila åkrar, möjligen från järnåldern.

MELLERUDS KOMMUN

Dalbergså [P 14] (Bolstads sn)

Motivering:

Strategiskt viktigt område kring Dalbergsåns mynning som speglar rikspolitiska maktsträvanden särskilt under medeltid till 1600-talets början, under 1400-talet centrum i Dalaborgs län. (*Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ruinerna efter Dalaborg, uppfört av hertigarna Magnus och Erik Magnusson 1304 i deras försök att skapa ett västsvenskt rike, Dalbergså *kungsgård* på platsen där Karl IX planerade en stad, Stretet, en av Dalslands äldsta *marknadsplatser*, *herrgårdsmiljö* kring det f.d. säteriet Kvantenburg med byggnader från 1700- och 1800-talet.

I området ingår även:

Fornlämningssmiljö med hällkista, hällristning och stensättning

Dalslands kanal [P 9] (delen Skålleruds sn)

Motivering:

Kanalmiljö av stor kommunikations- och industrihistorisk betydelse bestående av ett system av slussar och korta kanalsträckningar som sammanbinder Dalslands många sjöar, invigd 1868 som transportled för de dalsländska järnbruken, sågverken och pappersbruken. (*Bruksmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Utöver kanalleden med slussar, slussvaktarbostäder och sjölederna, där särskilt Nils Ericssons teknikhistoriskt mycket intressanta och för Sverige unika akvedukten vid Håverud bör nämnas, ingår ett flertal äldre broar och byggnader tillhörande Upperuds gamla järn- och pappersbruk med äldre fabriksanläggningar. Riksintresset berör även Bengtfors kommun.

Gunnarsnäs [P 16] (Gunnarsnäs sn)

Motivering:

Herrgårdsskaps och *bymiljö* med välbevarad bebyggelse i lokal byggnadstradition av stor byggnadshistorisk betydelse.

Uttryck för riksintresset:

Ekholmens herrgård med skifferklädd huvudbyggnad från 1700-talet, Gunnarsnäs *kyrkomiljö* (medeltidskyrka ombyggd på 1600-talet) med skiffertak, helt skifferklädd klockstapel, alléer och ekhagar, Hällans by med välbevarade gårdsbyggnader i regional och lokal byggnadstradition varav ett flertal byggnader har skiffertak.

Hallersbyn m.m. [P 69] (Bolstads sn)

Motivering:

Bymiljöer längs med en äldre vägsträckning, med väl sammanhållen gårdsbebyggelse nästan opåverkad av utflyttning vid laga skiftet och rik på byggnader med lokal och regional byggnadstradition.

Uttryck för riksintresset:

Byarna Hallersbyn, Tångebyn, Källhult, Kärr och Tegen med gårdar i ursprungliga lägen med bebyggelse huvudsakligen från 1800-talets senare del, bland annat dalslandsstugor och parstuga med dubbla våningar i Tångebyn från 1760-talet. Många byggnader har skiffertak.

Holm-Östanå [P 15] (Holms sn)

Motivering:

Odlingslandskap intill Dalsboslättan som tydligt speglar slättens bebyggelsehistoriska utveckling från det förhistoriska landskapet till 1800-talets storbondebygd. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Rikt koncentrerade *fornlämningsmiljöer* med gravfält och ensamliggande gravanläggningar från järnåldern, övergiven bytomt vid Östanå samt medeltida kyrkplats, *herrgårdsmiljö* kring Berg med alléer och byggnader från början av 1900-talet men ett av Dalslands äldsta säterier, Holms medeltida kyrka.

MULLSJÖ KOMMUN

Kylle mo [R 57] (Sandhems sn)

Motivering:

Odlingslandskap med ett kontinuerligt brukande från förhistorisk tid och där det förhistoriska och de medeltida bruksformerna kan avläsas inom ett ovanligt stort område. (*Gårdsmiljö*, *Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fossila åkrar, gravfält och ensamliggande gravanläggningar företrädesvis från järnåldern, hålväg, stenmurar från 1800-talet, Ruders gård med manbyggnader och flyglar av äldre karaktär. Öppet jordbrukslandskap.

Kymbo Tall [R 55] (delen i Sandhems sn)

Motivering:

Kommunikations- och *fornlämningsmiljö* med ett av landets största system av hålvägar. (*Forn- och medeltida vägmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

35 hålvägar i bredd med en sammanlagd längd av två mil.

Ryfors [R 58] (Nykyrka sn)

Motivering:

Bruks- och herrgårdsmiljö kring Ryfors bruk, vars stångjärnssmide var i drift från 1742 till 1906, men präglas framför allt av 1880-talets landskapsarkitektoniskt intressanta *parkanläggning*, en av landets främsta i sitt slag.

Uttryck för riksintresset:

Ryfors bruk med två herrgårdar och andra byggnader inlemmade i en 375 ha stor engelsk park, rester efter masugn och stånghammare. Sveriges först anlagda golfbana (1890-tal), kägelbana.

Sandhem [R 56] (Sandhems sn)

Motivering:

A. *Kommunikationsmiljö* med ett av landets mest omfattande system med lämningar efter ett ridvägar längs den gamla eriksgatuleden. (*Forn- och medeltida vägmiljö*).

B. *Bymiljö*, där brukningsformer och markutnyttjande med lång kontinuitet, särskilt från tiden före laga skiftet, tydligt kan avläsas bl a i bevarade gärdes- och åkertegstrukturer. (*Forn- och medeltida agrar miljö*).

Uttryck för riksintresset:

A. Hålvägssystem varav det längsta, sammanhängande delen har en längd av 1300 meter fördelat på 50-60 hålvägar.

B. Ljunghems by med stenmurar och fossila åkrar i form av terrasser, röjda ytor, parceller från olika tider, ensamliggande gravanläggningar från järnåldern etc. Ängs- och hagmarker.

MUNKEDALS KOMMUN

Bärfendal [O 24] (Bärfendals sn)

Motivering:

Dalgångsbygd; en mycket smal uppodlad fjorddal med bebyggelse placerad mellan berg och odlingsmark, där fornlämningar från olika tidsperioder och en av Bohusläns äldsta kyrkor tyder på att området utnyttjats under mycket lång tid. (*Fornlämningssmiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Landskapsbilden, bebyggelsens läge och utformning, Bärfendals kyrka ursprungligen från 1100-talet (klocktorn 1868), fornlämningar från olika tidsperioder bl a ett järnåldersgravfält strax söder om kyrkan.

Sältorna - Färlev [O 25] (Svarteborg och Håby sn)

Motivering:

Karaktäristiskt *odlingslandskap* för kustzonen i Bohuslän, där kontinuerlig landhöjning och uppgrundning överfört vikar till fruktsamma leror som sedan med djurs och människors påverkan omvandlats till näringrika saltängar som nyttjats till slätter och bete.

Uttryck för riksintresset:

Beteshärdade strandängar, s.k. sältor.

Torp - Munkedal [O 26] (Håby och Foss sn)

Motivering:

Industrihistorisk miljö med ett ännu fungerande bruk och lämningar efter betydande kvarn- och sågverksamhet knuten till de två herrgårdarna i området. (*Bruksmiljö, Kvarnmiljö, Herrgårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Bruksbebyggelse vid Munkedal och spridda lämningar; husgrunder, dämmen, kvarnrännor m.m. utefter Örekilsälven och Munkedalsälven (bl a lämningar efter Borgmästarbruket) samt herrgårdsbebyggelse vid Torp och Munkedal.

Örekilsälvens norra dalgång [O 74] (Krokstad sn)

Motivering:

Dalgångsbygd, utmed tidigt organiserad flottningsled, med rikedom på fornlämningar, välhållen agrar bebyggelse i traditionella lägen och öppet odlingslandskap utmed älvens meanderlopp som starkt kontrasterar mot de massiva höjdområdena vilka bildar gräns i väst och öst.

(*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Mäktiga stråk av högar, rösen och stensättningar från brons- och järnålder längs Kynnefjälls östra kant; odlingslandskap med stora betesmarker och agrar bebyggelse från 1800-talet.

I området ingår även:

Flera skolor bl a Söbbön, Medbön och Hålderöd.

MÖLNDALS KOMMUN

Gunnebo [O 28] (Mölnalds sn)

Motivering:

Herrgårdsmiljö med medeltida ursprung som med sin nuvarande mycket påkostade och omsorgsfullt utformade manbyggnad och *parkanläggning* är ett välbevarat exempel på de gårdsanläggningar som Göteborgs välbärgade borgare hade som sommarresidens.

Uttryck för riksintresset:

Manbyggnad från 1780-90-talet, terrasserad trädgård och park, allt efter bevarade ritningar av C.W. Carlberg.

Mölnaldsåns industriområde och kvarnbyn [O 29] (Mölnalds sn)

Motivering:

Koncentrerad *kvarnmiljö* och *industrimiljö* vid Mölnaldsån, vars kraftiga fall nyttjats för kvarndrift i större skala sedan medeltiden, med stor betydelse för den tidigindustriella utvecklingen i Göteborgsregionen.

Uttryck för riksintresset:

Mölnaldalsåns fall, industribebyggelse främst från 1800-talets senare hälft, bl a kvarn från 1858 vid kvarnfall 24, Lilla Götafors f.d. pappersbruk, Götafors f.d. sulfitfabrik och kvarnlämningar. Bostadsbebyggelse från 1700- och 1800-talet i form av kvarngårdar och egna hem. Oregelbundet gatunät med trappor och slingrande lider.

ORUST KOMMUN

Haga [O 30] (Stala och Tegneby sn)

Motivering:

Fornlämningsrikt område med länets största koncentration av stenkammargravar, däribland den kända Hagadösen, som tillsammans med Tegneby kyrka och omgivande *odlingslandskap* med Kalvöfjordens strandängar visar på ett kontinuerligt utnyttjande av landskapet allt sedan förhistorisk tid. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser, rösen, skålgropar, åtta megalitgravar, stensättningar och högar (bl a Kullbergs slott och Guldknapp), ett gravfält och Tegneby kyrka samt *odlingslandskap* med strandängar.

Kultehamn [O 31] (Långelanda sn)

Motivering:

Torplandskap, i kargt, väglöst och höglänt utmarksområde, där lämningar efter minimala *torp* och stenstugor samt stenhägnader från laga skiftet berättar om den växande skaran obesuttnas livsvillkor under 1800-talet.

Uttryck för riksintresset:

Torp, lämningar efter torp, backstugor, jordkällare samt åkerlyckor och hägnader.

Mollösund [O 32] (Mollösund sn)

Motivering:

Ett av Bohusläns äldsta och största *fiskelägen*, med karakteristisk tät långsträckt bebyggelseklunga utmed huvudstråket "Gatan". Den ekonomiska tyngdpunkten har, förutom sillfiske, varit djuphavsfiske med storbackor och fiskhandel; torkställningar med spilad långa är fortfarande inslag i samhällsbilden.

Uttryck för riksintresset:

Tätt och oregelbundet uppförd trähusbebyggelse (flera hus byggda före år 1800), tät rad med sjöbodas och magasin (1-2 våningar målade med faluröd eller ockergul slamfärg), torkställningar för långa, kyrkogård, kyrka i trä från 1866, huvudstråk "Gatan", stigar, smala prång och trånga gränder. (Samhällets struktur med bostadshus utmed "Gatan" och vissa sjöbodas fanns enligt karta redan 1773).

Morlanda-Torebo [O 33] (Morlanda sn)

Motivering:

Centralbygd där en rik förekomst av fornlämningar tillsammans med säteri och f.d. patronatskyrka med medeltida anor speglar utvecklingen av en attraktiv kustbygd som kontinuerligt utnyttjats av

människan sedan förhistorisk tid.

(*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö, Herrgårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser, två dösar (vid Torebo), gravfält (vid Nybygget), *fornborg* (Slottsberget); odlingslandskap präglad av storgårdens brukningskapacitet, karaktäristiska bohuslänska strandängar, säteri- och bebyggelse med bl a manbyggnad i trä från 1675 och flyglar från 1806 och 1809; kyrka av medeltida ursprung med Sveriges äldsta spelbara orgel, f.d centrum från 1800-talets mitt (Kårehogen), lämningar efter kvarndrift (Ilandafors/Strömsholm).

Nordvästra Orustskärgården [O 34] (Gullholmen och Käringöns sn)

Motivering:

Skärgårdsmiljö typisk för mellersta Bohuslän med tätbebyggda *fiskelägen* (stränder) på karga kronoholmar där man helt eller huvudsakligen tagit sin försörjning från havet. Fiskelägen tillsammans med tomtningar, Måseskärs fyrplats och industriella lämningar från sillperioderna visar hur människan nyttjat skärgården framförallt från 1500-talet och framåt. (*Tidigindustriell miljö, Kyrkomiljö, Kommunikationsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Täta bebyggelseklungor med små enkelstugor och större ljusa dubbelhus; sjöbodas och magasin samt stigar, präng och gränder på Gullholmen, Käringön, och i mindre skala även på Råön (fiskelägen troligen från 1500-talet). Kyrkor uppförda under den stora sillfiskeperioden i slutet av 1700-talet på Käringön och Gullholmen. Simsons prästgård på Käringön. Lämningar efter bosättning på Vallerö (fiskeläge under 1600-talet), *begravningsplats* på Vedholmen, lämningar efter trankokeri och sillsalterianläggningar och Måseskärs fyrplats med länets första heidenstamsfyr från 1865.

PARTILLE KOMMUN

Jonsered [O 35] (Partille sn)

Motivering:

Industrimiljö av brukskaraktär vid vattendrag och järnväg, utformad under 1800-talet och det tidiga 1900-talet i filantropisk anda, med välbevarad industri- bostads- och institutionsbebyggelse uppförd enligt fast plan till ett mönstersamhälle av brittisk modell.

Uttryck för riksintresset:

Fabriksholmen med industriebebyggelse i tegel från ca 1850-1900 bl a kraftverk ritat av Hans Hedlund 1900, industriområde väster om holmen med byggnader främst från 1912-1950. Flerbostadshus och radhusliknande arbetarbostäder i tegel från 1800-talet med strikt rätlinjig 1800-talsplan. Små enfamiljs arbetarbostäder i trä som tillsammans med *bostadsområdets* stadsplan är utformade av A. Lilienberg i nationalromantisk anda (Hallebacken). Två flerbostads- och affärshus i trä från 1920-talet, institutionsbyggnader bl a kyrka (från 1861 ritad av A.W. Edelsvärd), skola (i tegel, 1860- och 1870-talet), Ålderdomshem (i tegel från 1899, nu kloster), missionskyrka (i trä från 1912) och ordenshus (i trä från 1914).

SKARA KOMMUN

Brunsbö storäng [R 26] (Skara och Skånings-Åsaka sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö som ovanligt tydligt påvisar landskapets och bebyggelsens förändringar under järnålder och medeltid, och har haft stor betydelse för tolkningen av bylandskapets framväxt i länet och andra delar av riket. (*Bymiljö, Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fossila åkrar, stensträngar, fägata, husgrunder, två gravfält och några spridda gravar troligen från äldre järnåldern. Ett flatmarksgravfält från förromersk järnålder. Brunsbö biskopsgård med manbyggnad från 1700-talet men vars källare utgör resterna efter det ursprungliga 1400-talshuset. Från 1400-talets slut brukas området som ängsmark under biskopsgården vilket skapat en slätterpräglad flora.

Kambrosiluområdet [R 100] (delen i Bjärka, Eggby, Istrum, Norra Lundby, Norra Ving, Skara, Skärvs, Stenum, Varnhems och Öglunda sn)

Motivering:

Kulturhistorisk region kring de västgötska platåbergen vars breda innehåll speglar väsentliga skeden i landets agrara och förindustriella landsbygdshistoria från jordbrukande stenålderskulturer till 1700- och 1800-talets agrara revolution, och där gynnsamma naturgeografiska förhållanden bidragit till en landskapsutveckling av rent kontinentala mått, exempelvis ovanligt stora byar. Detta utgjorde också basen för en medeltida stadsbildning vars fortsatta utveckling präglades av järnvägens tillkomst. Området, som har sin tyngdpunkt på Falbygden, har mycket höga pedagogiska och vetenskapliga värden som genom landskapets öppenhet och speciella topografiska egenskaper tydligt kan avläsas. (*Kyrkomiljö, Klostermiljö, Militär miljö, Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningsmiljöer från sten-, brons- och järnåldern såväl som från historisk tid, Varnhems kyrka och klosteruin som utgör landets bäst bevarade cistersiensanläggning, Öglunda kyrkby med en ovanligt väl bibehållen bebyggelsestruktur och delvis bevarade åkerformer och stenmurar från tiden före laga skiftet, Valleområdet med *herrgårdslandskap*, t ex Höjentorps herrgård och slottsruin, ruinerna efter det medeltida Axevalla hus, samt Axevalla exercished med välbevarad bebyggelse.

Ledsjö-Vättlösa-Istrum-Lerdala [R 14] (delen i Istrums sn)

Motivering:

En av länets mest omfattande *fornlämningsmiljöer* med platser för *lågteknisk järnframställning*.

Uttryck för riksintresset:

Ett drygt 100-tal platser med lämningar efter blästerugnar, kolningsgropar, slaggvarp m m, av vilka några daterats till 1000-talet.

I området ingår även:

Fångstgropar, gränsstenar och stensträngar. Riksintresset berör även Götene och Skövde kommuner.

Skara [R 25]

Motivering:

Stiftsstad med rötter i 1000-talet och centrum i en rik jordbruksbygd, med dominerande domkyrkomiljö och bevarat medeltida stadsplanemönster.

Uttryck för riksintresset:

Gatunätets oregelbundna medeltida karaktär, medeltida infartsvägar samt den medeltida domkyrkan och andra domkyrko- och *skolstadens* karaktärsbyggnader. Stadskärnans mer småskaliga bebyggelse och bebyggelse från de expansiva årtiondena kring sekelskiftet 1900. Miljön kring Veterinärinrättningen. Medeltida kulturlager.

SKÖVDE KOMMUN

Askeberga-Vad [R 22] (Vads sn)

Motivering:

Centralbygd kring det forna vadstället över Tidån som givit häradet sitt namn i egenskap av centrum i ett medeltida förvaltningsdistrikt och vars betydelse redan under järnåldern tog sig monumentala uttryck. (*Fornlämningssmiljö, Kyrkomiljö, Herrgårdssmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Landets näst största skeppsättning vid Askeberga, sockenkyrka med medeltida ursprung, ombyggd på 1700-talet, Vaholms herrgård med landets enda övertäckt bro, alléer, *fullåkerlandskap*.

Berg [R 24] (Bergs sn)

Motivering:

Odlingslandskap på Nordbillingen som ovanligt tydligt speglar de västgötska platåbergslandskapens agrara, industriella, sociala och bebyggelsemässiga utveckling. (*Fornlämningssmiljö, Kyrkomiljö, Herrgårdssmiljö, Tidigindustiell miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Förhistoriska gravanläggningar och *fornborg, bymiljöer* och vägsystem från tiden före den agrara revolutionen, slättermarker och fossil åkermark vid Högsböla, jordbruksmark med ett stort antal stenmurar från 1800-talet, *torpmiljöer*, medeltida kyrka med sockenmagasin, herrgårdar och till dessa knutna lämningar efter alun- och kalkindustriell verksamhet.

Forsby [R 30] (Forsby sn)

Motivering:

Kyrkomiljö i centralbygd, vars monumentala uttryck och den närbelägna Husby gård antyder ett förhistoriskt maktcentrum och tidigmedeltida centrum i den kungliga administrativa organisationen. (*Fornlämningssmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Romansk kyrka, exakt daterad till aug 1135, med unik placering på storböj från järnåldern, kyrkogård, klockstapel och sockenmagasin.

Götlunda-Väring [R 23] (Götlunda och Värings sn)

Motivering:

Odlingslandskap med fornlämningar och byar som vittnar om Vadsboslättens betydelse under järnåldern och medeltid. (*Fornlämningssmiljö, Bymiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Gravfält från järnåldern med högar, runda stensättningar, resta stenar och treuddar, fossil åkermark, Götlunda kyrka och *kyrkby*, Vallby, öppna, men delvis småbrutna, jordbruksmarker.

Ledsjö-Vättlösa-Istrum-Lerdala [R 14] (delen i Lerdala sn)

Motivering:

En av länets mest omfattande *fornlämningssmiljöer* med platser för *lågteknisk järnframställning*.

Uttryck för riksintresset:

Ett drygt 100-tal platser med lämningar efter blästerugnar, kolningsgropar, slaggvarp m m, av vilka några daterats till 1000-talet.

I området ingår även:

Fångstgropar, gränsstenar och stensträngar. Riksintresset berör även Götene och Skara kommuner.

Odensåker-Flistad-Värings-Binneberg-Horn [R 21] (delen i Flistads, Värings, Binnebergs och Horns sn)

Motivering:

Centralbygd i anslutning till sjön Östen som speglar Vadsboslättens bebyggelsehistoriska utveckling från järnåldern och framåt. (*Fornlämningssmiljö, Tidig industriell miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser och storrösen från bronsålder, flera järnåldersgravfält med högar, stensättningar, rösen och domarringar, storhög på Flistads kyrkogård, *kyrkbyar* med bebyggelsekontinuitet åtminstone från medeltid, *fullåkerlandskap* med inslag av äldre strukturer med odlingsrösen och stenmurar, ovanligt välbevarade äldre byggnader. Tegelbruk vid Horn. Tingshus i Binneberg. Riksintresset berör även Mariestads kommun.

Sjogerstad [R 48] (Sjogerstads sn)

Motivering:

Odlingslandskap i det särpräglade kambrosilurområdet med ett stort antal fornlämningar från stenåldern och framåt, som utvisar en långvarig bosättning med ett kontinuerligt markutnyttjande. (*Fornlämningssmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser, hällkista, spridda högar och stensättningar, gravfält, fossil åkermark samt *kyrkby* med äldre gårdsbebyggelse och *kyrkoruin*.

SOTENÄS KOMMUN

Smögen [O 36] (Askums sn)

Motivering:

Bohusläns största nu fungerande *fiskeläge* och fiskauktion, utanför Göteborgsregionen, där bebyggelsen tydligt speglar samhällets utveckling: en tät äldre bebyggelseklunga i skyddat läge omges av planerade kvarter med dubbelhus och villor påverkade av badortsepoken och den växande stenindustrin kring sekelskiftet 1900. (*Badort*).

Uttryck för riksintresset:

Gamla delen vid hamnen med tät oregelbunden husklunga (enkelstugor och enkelt utformade dubbelhus på låga husgrunder). Planerade kvarter med rymliga dubbelhus ofta med hög stengrund och individuellt utformade villor i schweizerstil. Täta magasins- och sjöbodsrader (ofta i två våningar och nu sammanbundna med välkänd brygga) främst från 1930-50-talet.

Tossene [O 37] (Tossene sn)

Motivering:

Fornlämningssmiljö från främst bronsåldern som utmärks av sin koncentration av anläggningar på en begränsad yta.

Uttryck för riksintresset:

Främst en stor mängd skålgropsförekomster och figurristningar (bl a många skepp); dessutom 4 gravfält, rösen, stensättningar och boplatser.

Åby [O 38] (Tossene sn)

Motivering:

Herrgårdssmiljö, med strategiskt läge i det inre av Åbyfjorden, där säteribebyggelse med 1700-tals prägel tillsammans med rika förhistoriska och historiska lämningar tydligt speglar utvecklingen av det agrara kulturlandskapet inom ett bohuslänskt storgods.

(*Fornlämningssmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser, två stenkammargravar, ett flertal gravrösen och monumentala hällristningar, manbyggnad troligen från 1720, flygelbyggnader från slutet av 1700-talet liksom eventuellt en stor lada, övriga ekonomibyggnader från 1800- och 1900-talet, historiska lämningar samt ryggade åkrar och allé som visar säteriets tidigare tillfartsväg, privatkyrkogård från 1800- och 1900-talet, knuten till tidigare ågare av säteriet.

STENUNGSUNDS KOMMUN

Anrás [O 39] (Jörlanda sn)

Motivering:

Odlingslandskap i kustbygd med bevarade drag i bebyggelse och landskap från tiden före det laga skiftet vilket tillsammans med fornlämningar och olika kommunikationssystem, såsom vattenvägar, landsväg och järnväg, speglar ett långt utvecklingsförlopp.

(*Fornlämningssmiljö, Kommunikationsmiljö*).

F.d. Göteborgs och Bohus län (O) beslut RAÄ 1997-08-18. F.d. Älvsborgs län (P) beslut RAÄ 1996-08-27. F.d. Skaraborgs län (R) beslut RAÄ 1996-08-27. Reviderad värdetext för O 2:7, beslut RAÄ 2000. Ny värdetext för P 21, beslut RAÄ 2002. Sammanslagning av O 52, O 54 och O 56 till O 52, beslut RAÄ 2000.
Dokument uppdaterat 2012-01-12.

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningar, stenhägnader, bykärna dominerad av framkammarsstugor i två våningar.
Landsvägen (bygatan) går ännu genom byn ner till sjön.

Ramsön [O 40] (Jörlanda sn)

Motivering:

Skärgårdsmiljö med känd bosättning sedan 1500-talet. Bebyggelse bl a från 1700-talet och *odlingslandskap* präglad av det laga skiftet visar hur man levat och verkat på ett mindre strandställe genom att kombinera jordbruk med småfiske. (*Stenbrott, Tidigindustriell miljö, Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresse:

Gårdsbebyggelse, ej täckdikade odlingsytor, hägnader, bruksvägar, täljstenbrott, skifferstenbrott, lämningar efter trankokeri samt marknamn. *I området ingår även:* Stensättningar från bronsålder - äldsta järnålder.

STRÖMSTAD KOMMUN

Blomsholm [O 41] (Skee sn)

Motivering:

Fornlämningssmiljö på säterimark med flera gravfält och många förhistoriska monumentala anläggningar samt fossil åkermark som tillsammans dominerar landskapsbilden och utgör Bohusläns mest framträdande järnåldersmiljö.

Uttryck för riksintresset:

Sju gravfält, monumentala anläggningar i form av storhögar, domarringar och en skeppsättning samt område med fossil åkermark

I området ingår även:

Säterimiljö med trähusbebyggelse från 1700-talet.

Krokstrand [O 42] (Skee sn)

Motivering:

Stenhuggarsamhälle från 1800-talets slut där flera anläggningar och byggnader speglar den drygt halvsekellånga stenhuggeriepoken; en viktig del av den väst-svenska industrihistorien.

Uttryck för riksintresset:

Koncentration av *stenbrott*, skrotstensupplag, utskeppningshamn med kajer och upplag, arbetarbaracker - s.k. bolagshus från 1890-talet, idrottsplats från publik-läktare i tuktad Krokstrandsgranit (AK-arbete 1932-38), Folkets hus (1902), egnahemsbebyggelse och kooperativ butik. Hela området präglas av många granitdetaljer.

Massleberg - Jörlov [O 43] (Skee sn)

Motivering:

Fornlämningssmiljö i jordbruksbygd där ett stort antal anläggningar representerar ett tvärsnitt av länets fornlämningsbestånd och tyder på ett kontinuerligt utnyttjande av området under hela den

förehistoriska tiden.

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser, två megalitgravar, många rösen och stensättningar på krön och avsatser längs Masslebergdalens båda sidor, hällristningar, skålgropsförekomster, sju gravfält, två *fornborgar*, fossil åkermark; *odlingslandskap* och bebyggelse.

Råssö - Rundö [O 44] (Tjärnö sn)

Motivering:

Skärgårdsmiljö präglad av jordbruk kombinerat med fiske. Bebyggelsemiljön har, trots bysplittring, en tät karaktär till följd av ett stort antal hemmansklyvningar och en ökad satsning på fisket under 1800-talets senare hälft.

Uttryck för riksintresset:

Skärgårdslandskap med mindre öppna odlade partier. Spridd jordbruksbebyggelse på det inre av öarna samt bebyggelsekoncentration utmed gatan på Råssö. Utmed sundet friliggande magasin, bodar för hummer- och makrillfiske, bryggor och träbåtsvarv.

Skee - Folkestad [O 45] (Skee sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö där flera gravfält med inslag av monumentala anläggningar, den stora medeltida kyrkan och jordbruksbebyggelsen är uttryck för ett långt, kontinuerligt landskapsutnyttjande. (*Kyrkomiljö, Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningar varav tre gravfält (bl a Dårskilds högar), medeltida kyrka, gårdsbildningar.

Svinesund [O 46] (Hogdals sn)

Motivering:

Gränsmiljö med stor kommunikations- och krigshistorisk betydelse där färjeläge, bro och befästningsanläggningar speglar gränsöverfart och politisk oro under en mycket lång tidsperiod. (*Skansmiljö, Kommunikationsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

F.d. färjeläge med båthus och stensatt ramp, Svinesundsbron från 1946 delvis klädd med huggen granit, lämningar efter skansanläggningar från 1700-talet (Sundsborg) och minnesinskriftioner från 1808 och 1840.

I området ingår även:

Välbevarad bostadsbebyggelse, från 1800-och 1900-talet, utmed den äldre vägsträckningen till färjeläget.

Koster [O 73] (Tjärnö sn)

Motivering:

Skärgårdsmiljö där jordbruk kombinerat med småfiske och skaldjursfångst utgjort basen för ekonomin och där *odlingslandskap* och gårdsbebyggelse är präglad av *laga skifte* och den strandnära bebyggelsen av *badortslivet* och det ökade fisket kring sekelskiftet 1900.

Uttryck för riksintresset:

Miljön runt Kstersundet och Sydoster. Den ännu iakttagbara strukturen i landskapet med

jordbruksbebyggelse belägen i det inre av Koster och strandnära bebyggelse med anknytning till fiske (sjöbodrar, magasin, tomtningar) eller badortsliv.

SVENLJUNGA KOMMUN

Läggared [P 57] (Hillareds sn)

Motivering:

Bymiljö med talrika lämningar efter förhistoriskt jordbruk som har haft stor vetenskaplig betydelse för tolkningen av odlingslandskapets och bysamhällets framväxt i Sydvästsverige.

(Fornlämningsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Omfattande områden med fossil åkermark bestående av tegindelade inägor med odlingsrösen, stensträngar, terrasser mm, ensamliggande gravanläggningar från brons- och järnåldern, gravfält, hålvägar, bymiljö med delvis bevarade gårdslägen från tiden före laga skiftet och välbevarade byggnader, stenmurar.

Mårdaklev [P 61] (Mårdaklevs sn)

Motivering:

Gränsmiljö vid dåtidens dansk-svenska riksgrens vid den för kommunikationer och transporter viktiga "Ätrastigen". (*Gränsbygd, Skansmiljö, Vägmiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Befästningsanläggningar, de s.k. "Mårdaklevs skansar", gästgiveri med bebyggelse från 1700-talet, välbevarad agrar bebyggelse från 1700- och 1800-talet, kyrka från 1875.

I området ingår även:

Stenåldersboplats och fossil åkermark.

Revesjö [P 60] (Revesjö sn)

Motivering:

Odlingslandskap med lång bebyggelse- och landskapshistorisk kontinuitet från äldre järnåldern. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ensamliggande gravanläggningar från äldre järnåldern, omfattande områden med fossil åkermark från järnåldern, *kyrkby* med välbevarade byggnader från 1700-talet samt *förläggargård*, kyrka från 1846 och skolhus från 1865, två f.d. säterier vid Revesjöholm och Backagården.

Roasjö sn [P 59] (Roasjö sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö från brons- och järnåldern, illustrativt belägen på en för kommunikationer betydelsefull åssträckning.

Uttryck för riksintresset:

Ensamliggande rösen och stensättningar, gravfält med domarringar mm, hålväg, fossil

åkermark, *kyrkomiljö* med timmerkyrka från 1690 och två timrade magasinsbyggnader.

Örsås [P 58] (Örsås sn)

Motivering:

Odlingslandskap med *fornlämningsmiljö* vars varierade innehåll avspeglar olika aspekter av brons- och järnålderns näringsfång.

Uttryck för riksintresset:

Gravar från brons- och järnåldern, fossil åkermark från järnåldern, lämningar efter *lågteknisk järnframställning*, *kyrkby* med välbevarade byggnader från 1700- och 1800talet, skolhus från 1880-talet.

TANUMS KOMMUN

Bottnadalen [O 47] (Bottna sn)

Motivering:

Dalgångsbygd där rikedom på fornlämningar, två medeltida kyrkor och ett småbrutet odlingslandskap tillsammans speglar ett småskaligt, kustnära landskapsutnyttjande från yngre stenåldern fram till idag. Lastageplatsen/köpmanshuset Gerlesborg påminner om 1800-talets omfattande havreexport. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stor koncentration av fornlämningar främst från bronsåldern. Bottna kyrka med kärna från 1100-talet och senare tillbyggt kor, Svenneby gamla kyrka troligen från 1100-talet vars medeltida karaktär i stort är intakt (1700-tals interiör), och Svenneby nya kyrka av granit ritad av A Pettersson på 1910-talet. Odlingslandskap och agrar bebyggelse. Lastageplats med stenskodd kaj, bostadshus och två stora magasin (1830-talet).

Fjällbacka [O 48] (Kville sn)

Motivering:

Fiskeläge med bebyggelseklunga främst från 1800-talet, i skyddat läge, som omges av glesare bostads- och strandbebyggelse, präglad av en för norra Bohuslän karaktäristisk utveckling där kustfisket under 1800-talet kom att kombineras med fraktfart, fiskberedning och *badortsverksamhet*.

Uttryck för riksintresset:

Under Vetteberget bebyggelseklunga från 1800-talet som omges av glesare bostadsbebyggelse, bodar och magasin uppförda efter branden 1928. Kyrka i huggen granit från 1892 ritad av A Petersson.

Flötemarksön [O 49] (Naverstad sn)

Motivering:

Torpmiljö vid Kornsjöns strand där de tre torpen och deras lägen speglar nykolonisation av utmark till gårdar i "fjällbygd" under 1800-talets första hälft och betydelsen av våtmark för

foderproduktion när marginalerna är små.

Uttryck för riksintresset:

Torpen Holmen, Tränget och Gräsön med bebyggelse och odlingslyckor samt lämningar efter torpet Lilla Gräsön.

Greby [O 50] (Tanums sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö med länets största järnåldersgravfält som med sin täta koncentration av gravhögar och inslag av resta stenar utgör ett dominerande inslag i landskapsbilden.

Uttryck för riksintresset:

Gravfält bestående av 200 högar och stensättningar med resta stenar (200-600 e Kr.)

Havstenssund [O 51] (Tanums sn)

Motivering:

Kustsamhälle där en enkel strandsittarbebyggelse vid 1800-talets mitt, på ett unikt sätt, utvecklas till ett planerat enhetligt/nästan uniformt samhälle med stark anknytning till en köpmansfamilj och där bebyggelsesmiljön präglas av rätvinkliga tomter med dubbelhus och trädgårdar som omges av granitmurar och spjälstaket samt handelshus, magasin och sjöbodar vid kajen.

Uttryck för riksintresset:

Familjen Corneliussons köpmanshus från 1885; kaj med magasin, sjöbodar och bryggor; två dalgångar med rätvinkliga tomter, bostadsbebyggelse och trädgårdar från 1800-talets senare del och 1900-talets början.

Världsarv Tanum [O 52] (Tanums sn)

Motivering:

Tanums *hällbildsmiljö* är ett enastående exempel på hällristningar av högsta kvalitet. Motivens variationsrikedom är en unik vittnesbörd om livet under bronsålder och äldre järnålder. Samspelet mellan bosättningen och markanvändningen såsom den avspeglas i hällristningarna, gravfälten och landskapet gör Tanumsområdet till ett enastående exempel på mänsklig bosättning under åtta tusen år. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Hällristningar vid Kalleby bl a "Lurblåsarna" och "Mannen med vaderna", rösen och skålgropsförekomter. Hällristningar vid Oppen-Fossum däribland Fossum-hällen med stor figurrikedom, skålgropar, rösen, stensättningar, högar och sex gravfält. Vid Tanum 175 hällristning- och skålgropsförekomter med bl.a. monumentala ristningar vid Vitlycke, Aspeberget, Tegneby och Litsleby samt Skatteklåvan med landets största koncentration av skålgropar (900 st). Ett 25-tal rösen och röseliknande stensättningar. (Världsarv)

I området ingår även:

Gravfält och fornlämningar från järnåldern. Tanumshede sockencentra med tingshus, gästgiveri och magasin. Det öppna odlingslandskapet och den agrara bebyggelsen på Tanumsslätten samt det mera småskaliga jordbrukslandskapet med ensamgårdar i slättens utkant.

Kalvö-Lindö-Trossö [O 72] (Tanums sn)

Motivering:

Skärgårdsmiljö, där kulturlandskapet på de tre öarna präglas av småjordbruk kombinerat med fiske och fraktseglation, och där tillgång på odlingsbar mark präglat utvecklingen av de två välbevarade *bymiljöerna* på Kalvö och Lindö. (*Fornlämningmiljö*, *Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningar i form av rösen, labyrinter och tomtningar. *Odlingslandskap* med åkermark, ängsklåvor, betesbackar och stenhägnader. Bymiljö på Kalvö och Lindö med främst ljusa dubbelhus och faluröda ladugårdar från 1800-talet senare hälft. Gårdsbebyggelse vid Ängen (Lindö). Magasin och sjöbodnar.

Nasseröd-Torp-Södra Ödsmål [O 53] (Svenneby och Kville sn)

Motivering:

Fornlämningmiljö där en tät koncentration av hällristningar, speciellt många skeppsristningar, tillsammans med skålgropar, rösen, dösar, stensättningar och högar tyder på ett kontinuerligt utnyttjande av landskapet från yngre stenålder till järnålder. (*Hällbildsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stor koncentration av hällristningar, rösen, skålgropar, dösar, stensättningar och högar.

Sannäs [O 55] (Tanums sn)

Motivering:

Kustsamhälle med sammansatt näringsbas, under 1800-talet främst fraktseglation av bl.a. ostron, där den sammanhållna ljusa bostadsbebyggelsen, på ett för Bohuslän otypiskt sätt, vänder långsidorna mot vattnet.

Uttryck för riksintresset:

Ljust målade bostadshus med röda tegeltak från 1800-talet (köpmanshus och enklare arbetarlängor), några faluröda magasin och bodar samt bryggor och kajskoning av huggen granit.

Västra Bullarestranden [O 57] (Mo och Naverstad sn)

Motivering:

Kuperat *odlingslandskap* utmed sjön Bullaren där fornlämningar vid en medeltida vägsträckning tillsammans med två sockenkyrkor och agrar bebyggelse i krönlägen speglar en lång bebyggelsekontinuitet och Bullarens betydelse som kommunikationsstråk. (*Fornlämningmiljö*, *Kyrkomiljö*, *Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser, spridda högar och stensättningar, fångstgrop och flera gravfält varav ett är beläget vid Naverstads kyrka från 1100-talet. Mo kyrka från 1600-talet. Odlingsmark och agrar bebyggelse bl.a. i form av storgårdar och bybildningar. Administrativt centrum vid Östad med tingsplats från 1867.

TIDAHOLMS KOMMUN

Hömb-Kavlås [R 51] (Hömbs sn)

Motivering:

Herrgårdslandskap kring Kavlås, ett säteri med medeltida ursprung, som på ett mycket tydligt sätt speglar godssystemets ekonomiska och sociala struktur. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Huvudbyggnad från 1700-talet, ekonomibygnader bl.a. av sten från 1862 efter C E Löfvenskiölds ritningar, väg- och allésystem, samt underlydande torp och Hömbs by med enhetligt ordnad bebyggelse med skola och lantarbetarbostäder, fossila åkrar som sannolikt utgör resterna efter den avhysta medeltidsbyn.

Kambrosilurområdet [R 100] (delen i Dimbo, Hångsdala, Kungslena, Ottravad, Suntak, Valstad, Varv och Östra Gerums snr)

Motivering:

Kulturhistorisk region kring de västgötska platåbergen vars breda innehåll speglar väsentliga skeden i landets agrara och förindustriella landsbygdshistoria från jordbrukande stenålderskulturer till 1700- och 1800-talets agrara revolution, och där gynnsamma naturgeografiska förhållanden bidragit till en landskapsutveckling av rent kontinentala mått, exempelvis ovanligt stora byar. Detta utgjorde också basen för en medeltida stadsbildning vars fortsatta utveckling präglades av järnvägens tillkomst. Området, som har sin tyngdpunkt på Falbygden, har mycket höga pedagogiska och vetenskapliga värden som genom landskapets öppenhet och speciella topografiska egenskaper tydligt kan avläsas. (*Fornlämningsmiljö, Borgmiljö, Kognitiv miljö, Kyrkomiljö, Boställsmiljö, Tidig industriellmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Dimbo-Ottravad med länets största höggravfält, *odlingslandskapet* kring Kungslena-Varv med bl a lämningarna efter folkungarnas Lenaborg och platsen för slaget vid Lena 1208, Kungslena medeltida kyrka, översteboställe med byggnader uppförda av sten från Lenaborg. Lämningar efter alun- och kalbruk m.m. Se även Falköpings och Skara kommuner.

Kymbo tall [R 55] (delen i Kymbo sn)

Motivering:

Kommunikations- och *fornlämningsmiljö* med ett av landets största system av hålvägar. (*Forn- och medeltida vägmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

35 hålvägar i bredd med en sammanlagd längd av två mil.

Suntak [R 53] (Suntaks sn)

Motivering:

Bymiljö som uppvisar en för länet representativ bebyggelseutveckling från järnåldern till 1800-talets gårdsutflyttningar med en sällsynt välbevarad medeltida *kyrkomiljö*. (*Fornlämningsmiljö, Gårdsmiljö, Herrgårdsmiljö, Boställsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Gravfält med 70 anläggningar från järnåldern med varierade former, Den gamla romanska kyrkan från 1100-talet med senmedeltida kalkmålningar, ödekyrka sedan 1902, Storegården från 1817 som representerar en regional byggnadstradition från tiden före laga skiftet, Mariebergs herrgård med mangårdsbyggnad från 1841, skapad genom sammanslagning av två äldre gårdar, kaptensbostället Klostergården.

TJÖRNS KOMMUN

Pater Noster [O 58] (Klädesholmen sn)

Motivering:

Kommunikationsmiljö med välbevarad fyrplats som utgör ett välbekant sjömärke med rik historia och sägenbildning. (*Kognitiv miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fyr av heidenstamstyp från 1868 med tillhörande uthus (kruthus, mistlursbod mm) samt bostadshus med inrymd skollokal för fyrmästare och fyrvaktare med familjer.

Pilane [O 59] (Klöverdals sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö där stenåldersboplatser och hållristningar ligger i anslutning till ett av länets största gravfält.

Uttryck för riksintresset:

Monumentalt beläget gravfält (Pilane) som innehåller omkring 100 anläggningar av skilda typer samt stenåldersboplatser och hållristningar.

Säby [O 60] (Stenkyrka sn)

Motivering:

Odlingslandskap, med ett för Bohusläns karaktäristiskt läge vid en uppgrundad havsvik, präglad av *laga skifte* men med inslag från tiden före skiftet. Lämningarna på Säby ö visar hur utmark i kustläge fungerat under 1700-talets sillperiod och 1800-talets befolkningsexpansion. (*Bymiljö, Tidigindustriell miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Den gamla byplatsen med bebyggelse och stenskodd damm, bl a Säby gården (framkammerstuga i två vån. från 1804). Odlingsmarken med uppodlad ängsmark, kohage och utskiftad bebyggelse samt rester efter den gamla inägo gränsen. Säby ö och vägen dit med betesmark, lämningar efter bryggor, rader av grindar och stenhägnader främst från laga skifte. På Säby ö finns även lämningar efter flera trankokerier (1700-tal) och efter torp, jordkällare och inhägnade odlingslotter (1800-tal) samt restaurerad stenstuga.

Valla - Röd [O 61] (Valla sn) Utgår.

Åstol [O 62] (Rönnäng sn)

Motivering:

Fiskeläge från 1700-talets sillperiod, på en kal minimal ö, som genom en intensiv bebyggelsefas under 1920-1950-talet utvecklats till ett av västkustens mest tätbebyggda *kustsamhällen*.

Uttryck för riksintresset:

Äldre tät bebyggelseklunga vid gamla hamnen omgiven av senare uppförda hus (från 1800- och 1900-talen) varav många är eternitklädda samt sjöboddar.

TRANEMO KOMMUN

Dalstorp [P 55] (Dalstorps sn)

Motivering:

Vetenskapligt intressanta *fornlämningsmiljöer* från stenåldern till medeltiden. (*Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser, stensättningar och rösen från äldre järnålder/bronsålder, tre yngre järnåldersgravfält, fossil åkermark från järnåldern, lämningarna efter befäst gård från medeltiden vid Borrarp.

I området ingår även:

Industrilämningar vid Jälmåns utlopp, bl a efter ett järnbruk och Dalstorps medeltida kyrkoplats med ödekyrkogård.

Månstad [P 56] (Månstads sn)

Motivering:

Odlingslandskap med talrika lämningar efter förhistoriskt jordbruk av högt vetenskapligt värde som både avspeglar järnålderns markanvändning och det sydvästsvenska bysamhällets framväxt. (*Kyrkomiljö, Gårdsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningsmiljöer med omfattande områden innefattande fossil åkermark bestående av tegskiftade åkrar, odlingsrösen och stensträngar, spridda gravanläggningar från brons-/järnåldern, runsten, medeltida kyrka, välbevarade gårdsbyggnader.

Opensten-Skårbo [P 67] (Södra Åsarps sn)

Motivering:

Befästningsmiljö med lämningarna efter Openstens fästning av strategisk betydelse under medeltid och centrum i Openstens slottslän. (*Fästningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ruinerna efter befästningsanläggning från 1360-talet.

I området ingår även:

Fornlämningsmiljö med spridda gravanläggningar, fossila åkrar från förhistorisk tid, välbevarade byggnader vid Skårtebos f.d. prästboställe samt det omgivande odlingslandskapet.

Torpa [P 53] (Länghems sn)

Motivering:

Odlingslandskap kring sjöarna Yttre Åsunden och Torpasjön intill Ätråns dalgång med *borgmiljö* som visar att området, särskilt under medeltiden och senare, haft stor strategisk betydelse.

Uttryck för riksintresset:

Rikt varierade *fornlämningsmiljöer* med ensamliggande gravar, gravfält och fossil åkermark. Torpa stenhus från medeltiden, tillbyggt på 1600-talet, fortfarande intakt och utgör Västergötlands bäst bevarade anläggning av sitt slag.

Tyggestorp [P 54] (Tranemo sn)

Motivering:

Väl sammansatt *fornlämningsmiljö* med ett påfallande stort antal lämningar efter *lågteknisk järnframställning* och spår efter åkerbruk som tydligt återspeglar viktiga aspekter hos järnålderns näringsfång.

Uttryck för riksintresset:

Kolningsgropar och slaggvarpar, fossil åkermark, ensamliggande gravanläggningar från brons- och järnåldern.

I området ingår även:

Tyggestorps delvis outskiftade kyrkby med platsen för riven kyrka och ödekyrkogård.

Tåstarp [P 52] (Tranemo sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö längs åssträckning som tydligt återspeglar bygdens bebyggelseutveckling under sten- brons och järnåldern.

Uttryck för riksintresset:

Hällkista, bronsåldersrösen, stensättningar, järnåldersgravfält, runsten och hålväg.

TROLLHÄTTANS KOMMUN

Kobergs slott [P 22] (Lagmansereds sn)

Motivering:

Herrgårdslandskap med anor från 1600-talet, som utgör ett av de tydligaste exemplen i länet på godssystemets sociala och ekonomiska struktur, särskilt genom ett intressant byggnadsbestånd från 1800-talet.

Uttryck för riksintresset:

Slottsliknande manbyggnad, utformad i "vasastil" på 1890-talet men med delar som går tillbaka till mitten av 1400-talet, slottsträdgård, allér, ekonomibygnader, delvis i nationalromantisk stil, enhetligt utformade arrendegårdar, mjölnarbostad, jägmästarbostad, soldattorp, statarbyggnader, ålderdomshem för gårdens arbetare, kvarnar och ett sågverk vid sjön Dalens ström samt ruiner efter äldre anläggningar.

I området ingår även:

Fornlämningsmiljöer med hällkistor söder om Lagmansereds kyrka.

Rommele kyrkby [P 25] (Rommele sn)

Motivering:

Odlingslandskap med anor från järnåldern med en bykärna vars struktur är ovanligt välbevarad från tiden före laga skifte samt ett *sockencentrum* med en av Sveriges större prästgårdar. (*Bymiljö, Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ålstads högar från järnåldern, fossila åkrar, Rommele by med gårdar på äldre lägen, kyrka från 1710 samt prästgård från 1703, skolhus.

Sjuntorp [P 24] (Fors sn)

Motivering:

Industrimiljö med ett av Sveriges äldsta bomullsspinnerier som på ett mycket illustrativt sätt återspeglar industrialismens genombrott under 1800-talet.

Uttryck för riksintresset:

Bomullsindustri med byggnader från 1813 och 1853, kontorsbyggnader från 1830-talet, arbetarbostäder, föreningshus och tjänstemannabostäder.

Trollhättan [P 23] (Trollhättans sn)

Motivering:

Kommunikations- och industrimiljö med stor transporthistorisk betydelse som genom tillkomsten av slussar och kanalanläggningar under 1800-talet möjliggjorde skeppsfart från Östsverige till västerhavet samt de industrietableringar och den stadsbildning som växte fram längs fallen som en följd av detta.

Uttryck för riksintresset:

Slussanläggningar från 1844 och 1916 med bevarad infrastruktur som kanalkontor, magasin etc, monumentala kraftstationer med Sveriges äldsta elproducerande kraftverk, broar, tjänstemannabostäder, fabriksbyggnader mm. 1860-talets stadsplanering längs östra älvstranden, med träbyggnader från 1800-talets mitt och stenhus i mer storstadsmässig skala från 1800-talets slut och 1900-talets början.

I området ingår även:

Fornlämningsmiljöer med stenåldersboplatser, hällkistor, dommarring, fornborgar, grund efter Ekholmens slott från medeltid.

Västra Tunhem [P 17] (delen i Norra Björke och Väne-Åsaka sn)

Motivering:

Odlingslandskap på den bördiga slätten kring platåberget Hunneberg som med sitt rika och varierade innehåll speglar samhällets och landskapets förändringar från järnåldern till 1800-talets slut. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö, Stenbrott*).

Uttryck för riksintresset:

Stora järnåldersgravfält med variationsrikt innehåll, fossila åkrar, medeltida kyrka, ombyggd vid flera tillfällen, en av landets bäst bevarade prästgårdar från 1722, *herrgårdsmiljöer* vid

Forstena (Lennart Torstenssons födelseplats) och Nygård med byggnader från 1700- och 1800-talen, *laga skifteslandskap* vid Hol, lämningar efter skiffer- och kalkbrytning längs med Hunneberg, arbetarbostäder och *torpmiljöer* vid Floget, ängs- och hagmarker. En mindre del av området berör Trollhättans kommun.

TÖREBODA KOMMUN

Göta kanal [R 2] (delen i Fredsberg, Björkängs, Fägre och Ekeskogs sn)

Motivering:

Sveriges största och mest symbolladdade *kanalmiljö*, utförd 1810-32, med stor teknik- och kommunikationshistorisk betydelse.

Uttryck för riksintresset:

Hela kanalsträckningen med broar, slussar, hamnmiljöer, löneboställen, varv, vallar, träridåer, m m, samt *järnvägsmiljön* vid Töreboda, viktig för förståelsen av kanalens senare historia under 1800-talets andra hälft.

I området ingår även:

Böckersboda by med 1800-talsbebyggelse och fornlämningsområde med fornborg och skeppssättningar. Riksintresset berör även Karlsborgs och Mariestads kommuner.

Sveneby [R 20] (Sveneby sn)

Motivering:

Herrgårdsmiljö med välbevarad bebyggelse i järnåldersbygd. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Sveneby säteri med axiellt planerad herrgårdsanläggning i rokokostil, alléer, medeltida kyrka, prästgård från 1800-talets början, *torpet* Skogen, fornlämningar från järnålder och historisk tid.

UDDEVALLA KOMMUN

Bredfjället [O 63] (Forshälla sn)

Motivering:

Torplandskap i höglänt "fjällområde" (f.d. kronoallmänning) som utnyttjats för bosättning främst under 1700- och 1800-talet och där lämningar efter *torp* och backstugor speglar de jordlösa levnadsvillkor.

Uttryck för riksintresset:

Torpruiner, namnskick, stenhägnader, vägnät, f.d. åkerlyckor och hagmarker.

Centrala Bokenäs [O 64] (Bokenäs sn)

Motivering:

Bygdecentrum med välbevarat *odlingslandskap* där koncentration av fornlämningar och *kyrkomiljö*

F.d. Göteborgs och Bohus län (O) beslut RAÄ 1997-08-18. F.d. Älvsborgs län (P) beslut RAÄ 1996-08-27. F.d. Skaraborgs län (R) beslut RAÄ 1996-08-27. Reviderad värdetext för O 2:7, beslut RAÄ 2000. Ny värdetext för P 21, beslut RAÄ 2002. Sammanslagning av O 52, O 54 och O 56 till O 52, beslut RAÄ 2000.
Dokument uppdaterat 2012-01-12.

visar områdets tidiga centrala roll i bygden. En av Bohusläns äldsta och mest välbevarade medeltidskyrkor speglar tillsammans med granitkyrkan från sekelskiftet 1900 en för Bohuslän vanlig kyrkohistorisk utveckling. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Stor koncentration av främst rösen och långrösen men även stenåldersboplatser och megalitgravar, Bokenäs gamla kyrka från 1100-talet, Bokenäs nya kyrka ritad av Adrian Pettersson från sekelskiftet 1900, prästgård samt för Bohuslän typiskt odlingslandskap och jordbruksbebyggelse.

Dragsmarks klosterruin [O 65] (Dragsmark sn)

Motivering:

Klostermiljö med träkyrka och lämningar efter ett premonstratenserklöster från 1200-talets mitt som med sina stora jordegendomar var en av de mer betydelsefulla klosteranläggningarna i det medeltida Norge. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Kyrka från 1752, ruiner efter klosteranläggning från 1200-talet.

I området ingår även:

Småskaligt jordbrukslandskap Klostergården 1:27 (bostadshus urspr. 1700-tal).

Dyngge ruin och Gullmarsbergs säteri [O 66] (Skredsvik sn)

Motivering:

Herrgårdsmiljö på udde, med säteri från 1600-talet uppfört av Rutger von Acheberg och lämningar efter medeltida befäst gård. De medeltida lämningarnas monumentala och strategiska läge speglar den betydelse Bohusläns fjordar haft ur kommunikations-, handels- och försvarssynpunkt. (*Borgmiljö, Kognitiv miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ruinerna efter Dynggehus (uppförd omkring 1300 och ödelagd på 1500-talet), Gullmarsbergs manbyggnad ursprungligen uppförd 1669.

Gustavsberg [O 67] (Uddevalla sn)

Motivering:

Badorts- och barnhusmiljö där den mycket välbevarade 1700-talsbebyggelsen speglar landeriet Baggetoftas förändring till barnhus och där bad- och brunns-inrättningens byggnader och parkanläggning tillsammans med villor från 1800-talet berättar om hur en enkel hälsokälla utvecklades till Sveriges första och omtalade havsbadort. (*Badort, Institutionsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Landeriets manbyggnad ("Herrgården"), skolor i tegel (1897), varmbadhus (1814 - nu vandrarhem), restaurang, societetssalong, bostadshus för badgäster och sommarvillor och parkanläggning med träd och grusgångar.

I området ingår även:

Stenåldersboplatser och ett gravfält.

ULRICEHAMNS KOMMUN

Vädersholm [P 48] (Härna och Södra Vings sn)

Motivering:

Centralbygd med fornlämningsmiljö som avspeglar områdets framträdande roll under järnåldern och dess strategiska betydelse under medeltid. (Kyrkomiljö, Borgmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Storhögar, gravfält och ensamliggande gravar, runstenar, Södra Vings kyrka från 1100-talet, Vädersholms medeltida borgruin.

VARA KOMMUN

Karla-Tålanna [R 37] (Västerbitterna sn)

Motivering:

Fornlämnings- och bymiljö på sandås som avspeglar en kontinuerlig bosättning från stenåldern till idag.

Uttryck för riksintresset:

Hällkista, *fornborg*, fossil åkermark, resta stenar, ett par gravfält, med högar, runda stensättningar, domarringar mm, Tålanna by med äldre vägsträckning.

Larv [R 38] (Larvs sn)

Motivering:

Centralbygd som bl a genom monumentala fornlämningar och senare administrativa funktioner avspeglar områdets långa kontinuitet som maktcentrum. (Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö, Gårdsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Stenåldersboplatser på Larvs hed, flera storhögar, bl a intill och nära Larvs kyrka (Larva Bäsing och Väderhögen), flera gravfält med högar, runda stensättningar, domarringar mm, runsten, fossil åkermark (ryggade åkrar) vid Karlsberg, äldre gårdsbebyggelse, Tingshus vid Onsjö.

Levene äng [R 34] (Levene sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö och kyrkby där bl a förändrade brukningsformer på Varaslätten, från förhistorisk tid och medeltid, tydligt avspeglas. Marken brukades till medeltid av en by som då avhystes till förmån för kungsgårdens ängsdrift.

Uttryck för riksintresset:

Fossila åkerformer från järnåldern och medeltid, fägata, hålväg, gravanläggningar från järnåldern, främst ett gravfält med runda stensättningar, högar och några resta stenar. På kyrkogården står landets högsta runsten. Levene kyrkby med bl a kyrka och prästgård.

Long [R 35] (Longs sn)

Motivering:

Kyrkby och *enskifteslandskap* där kontrasten mellan den av utskiftning relativt opåverkade bebyggelsen i byn Long, och det enskiftade landskapet norr där om, speglar slättens utveckling. Long var ett medeltida administrativt centrum, främst förknippat med Birger Jarl och hans broder lagman Eskil. (*Gårdsmiljö, Kognitiv miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Samlad bybebyggelse i Long med kyrka från 1897 på platsen för en äldre träkyrka, öppet slättlandskap norr därom, med utflyttade gårdar, snörräta vägar, äldre bebyggelse.

Löjtnantsholm [R 36] (Fyrunga sn)

Motivering:

Odlingslandskap med de för 1800-talets jordbruksteknik och landskapsbild så karaktäristiska öppna diken, omistligt för förståelsen av fullåkerbygdens framväxt.

Uttryck för riksintresset:

Länets enda sammanhängande system av, parallella, öppna diken i öppet odlingslandskap.

Valeberg [R 39] (Larvs sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljöer intill Lidan med ett varierat och delvis monumentalt innehåll bl a avspeglade områdets bebyggelsehistoriska betydelse och bruksformer under järnåldern

Uttryck för riksintresset:

Gravfält, med en rikt varierad sammansättning med stensättningar av skilda former och konstruktioner, högar, domarringar (bl a en av länets största), storhögar, älvkvarnsförekomst samt omfattande fossil åkermark.

VÅRGÅRDA KOMMUN

Hol [P 37] (Hols sn)

Motivering:

Osedvanligt rik *fornlämningsmiljö* av högt vetenskapligt intresse som på ett påtagligt sätt avspeglar platsens betydelse under järn- och bronsåldern. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Gravfält från järn- och bronsåldern med högar, storhögar, runda och tresidiga stensättningar, resta stenar, domarring, runsten, länets största sammanhängande område med fossila åkrar, sannolikt huvudsakligen från historisk tid, Hols medeltida kyrka.

Holtsäckra [P 41] (Ornunga sn)

Motivering:

Välbevarade *bymiljöer* med en småskalig, varierad, markanvändning, huvudsakligen präglad av 1800-talets jordbruk.

Uttryck för riksintresset:

Småskaliga åkrar med odlingsrösen och stenmurar, fägata, hävdade ängs- och hagmarker, välbevarad bebyggelse från 1800-talet.

Kvinnestad-Äne [P 44] (Kvinnestads sn)

Motivering:

Odlingslandskap med långt kontinuerligt brukande som genom rika *fornlämningssmiljöer* från brons- och järnåldern samt väl sammanhållna *bymiljöer* lätt låter sig tolkas.

Uttryck för riksintresset:

Gravfält och enstaka stensättningar, resta stenar etc från järnåldern, skålgropsförekomster, fossila åkrar från olika tider, stenmurar, fägator, delvis outskiftade gårdssamlingar med välbevarade byggnader, äldre vägsträckningar, ängs- och hagmarker.

I området ingår även:

Lämningarna efter Kvinnestads medeltida borganläggning.

Ornunga-Asklanda [P 42] (Ornunga-Asklanda sn)

Motivering:

Odlingslandskap med välbevarade *kyrkbyar* som ger en god föreställning om bybebyggelsens sammanhållna karaktär före 1800-talets skiften. (*Fornlämningssmiljö, Kvarnsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Gravfält från yngre järnåldern vid Ornunga, Ornunga och Asklanda medeltida kyrkor, kyrkbyar med gårdar på äldre tomter, stengärdesgårdar, kvarn från 1850-talet.

Siene [P 40] (Siene sn)

Motivering:

Odlingslandskap som genom sina rika och varierade *fornlämningssmiljöer* tydligt speglar landskapets och bebyggelsens förändringar ända från bronsåldern. (*Kyrksmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ensamliggande stensättningar från brons- och järnåldern, gravfält från järnåldern intill historiska bebyggelselägen, hålvägar, fossil åkermark från olika tider, medeltida kyrka (ombyggd 1788), äldre vägsträckningar, Tubbetorps *herrgårdsmiljö* och gästgiveri.

Södra Härene [P 38] (Södra Härene sn)

Motivering:

Väl sammansatt *fornlämningssmiljö* från alla förhistoriska skeden längs med den för kommunikation viktiga Nossans dalgång.

Uttryck för riksintresset:

Hällkistor, gravfält från brons och järnåldern, Västergötlands största skålgropsförekomst, medeltida *kyrkoruin* med *ödekyrkogård*.

I området ingår även:

Ribbingsbergs säteri med bevarade flygelbyggnader och alléer, Kvarnbyggnad och mjölnarbostad.

Vårgårda-Algutstorp [P 43] (Algutstorps sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö vars rika innehåll speglar *odlingslandskapets* bebyggelse- och agrarhistoriska förändringar ända från bronsåldern. (*Kyrkomiljö, Kvarnmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Flera gravfält med stensättningar, domarringar och resta stenar samt ensamliggande stensättningar och resta stenar huvudsakligen från brons- och äldre järnålder, flera älvkvarnsförekomster, omfattande områden med fossil åkermark av delvis olika karaktär och med talrika odlingsrösen, ringformig stenvall samt hålväg. Vårgårda *herrgårdmiljö*, Algutstorps medeltida kyrka, kvarn.

Yxnås [P 39] (Horla sn)

Motivering:

Välbevarat *odlingslandskap* med *småbruk* och *torp* som ännu hävdas med äldre brukningsmetoder och som återspeglar 1800-talets småskaliga och varierade markanvändning.

Uttryck för riksintresset:

Småskaliga åkrar med odlingsrösen och stenmurar, fägata, ängs- och hagmarker, välbevarade byggnader till stor del från 1800-talet särskilt på Granlid och Bännåsen.

VÄNERSBORGS KOMMUN

Brätte-Vassända [P 18] (Vänersborgs sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljöer på kommunikationsmässigt strategisk plats av stor betydelse för handeln mellan Vänerlandskapen och västerhavet med lämningarna efter staden Brätte från 1500- till 1600-talen och efter Vassända medeltidskyrka. (*Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Lämningar under mark efter staden Brätte vid sydspetsen av Vassbotten, en vik av Vänern som avsnörts genom landhöjningen vilket framtvängde en flyttning av staden till Vänersborg. Ruinen efter Vassända kyrka och *ödekyrkogård* på östra sidan av Vassbotten.

Halleberg [P 19] (Västra Tunhem och Vänersnäs sn)

Motivering:

Odlingslandskap på den bördiga slätten kring platåberget Halleberg som med sitt rika och varierade innehåll speglar samhällets och landskapets förändringar från stenåldern till 1800-talets slut.

(*Kyrkomiljö, Stenbrott*).

Uttryck för riksintresset:

Fornlämningsmiljöer med stenåldersboplatser, gravfält med varierat innehåll och en av landets största *fornborgar* på Halleberg, lämningar efter Randhems och Hallby medeltidskyrkor, Vänersnäs kyrkby med *sockencentrum* och välbevarade gårdar med bebyggelse från 1800-talets senare hälft, *herrgårdsmiljöer* vid Margreteberg och Näsbyholm, lämningar efter kalkbrytning, *torpmiljöer* och arbetarbostäder längs med Hallebergs rasbrant.

Hästefjorden [P 21] (Frändefors sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö av högt vetenskapligt värde bestående av boplatser från äldre och yngre stenålder vilka påvisar en utveckling från en strandbunden ekonomi baserad på jakt och fiske till en ekonomi med inslag av boskapsskötsel och åkerbruk. I terrängen kan även spår av 1800-talets sjösänkingsföretag utläsas.

Uttryck för riksintresset:

Ett stort antal stenåldersboplatser orienterade kring tidigare strandlinje av den sänkta sjön Hästefjorden. Icke strandbundna boplatser från yngre stenåldern. Stensatta kanaler från 1800-talets sjösänkingsföretag.

Karls grav [P 68] (Vänersborgs sn)

Motivering:

Kanalmiljö av stor transporthistorisk betydelse, en av landets första egentliga kanaler, påbörjad 1609 men slutförd först 1752. Slussleden är fortfarande i drift.

Uttryck för riksintresset:

Kanalled med synliga slussar från 1700-talet till 1900-talet, minnessten från 1770, kanalkontor med uthusbyggnader från ca 1900.

Vänersborg [P 20]

Motivering:

Residensstad präglad av 1600-talets stadsbyggnadspolitik och förändringar efter branden 1834 som gjorde staden till en förebild för det sena 1800-talets stadsbyggande.

Uttryck för riksintresset:

1600-talets rätvinkliga planmönster och den något snett orienterade Residensgatan, ett spår av de ursprungliga stadsbefästningarna. Äldre småskalig träbebyggelse, residensstadens karaktärsbyggnader och den s k kulturaxeln, den efter 1834 års brand till parkstråk förvandlade mittersta kvartersraden med offentliga byggnader och stenhusfasader, vilken blev en viktig förebild för det sena 1800-talets esplanader.

Västra Tunhem [P 17] (delen i Västra Tunhems och Vänersborgs sn)

Motivering:

Odlingslandskap på den bördiga slätten kring platåberget Hunneberg som med sitt rika och varierade innehåll speglar samhällets och landskapets förändringar från järnåldern till 1800-talets slut. (*Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö, Stenbrott*).

Uttryck för riksintresset:

Stora järnåldersgravfält med variationsrikt innehåll, fossila åkrar, medeltida kyrka, ombyggd vid flera tillfällen, en av landets bäst bevarade prästgårdar från 1722, *herrgårdsmiljöer* vid Forstena (Lennart Torstenssons födelseplats) och Nygård med byggnader från 1700- och 1800-talen, *laga skifteslandskap* vid Hol, lämningar efter skiffer- och kalkbrytning längs med Hunneberg, arbetarbostäder och *torpmiljöer* vid Floget, ängs- och hagmarker. En mindre del av området berör Trollhättans kommun.

ÅMÅLS KOMMUN

Edsleskogs prästgård [P 3] (Edsleskogs sn)

Motivering:

Odlingslandskap med äldre markanvändning längs den medeltida pilgrimsleden till Nidaros med prästgård- och kyrkogårdsmiljö. (*Forn- och medeltida vägmiljö, Kyrkomiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Hävdade ängs- och hagmarker och småskalig åkerstruktur vid Bräcke och Bräcketorp, S:t Nicolai källa intill äldre vägsträckning, kyrkoplats med lämningarna efter medeltida vallfartskyrka, prästgårdsanläggning från 1700- och 1800-talet byggd enligt gällande förordningar, kyrka från 1905 i nygotisk stil.

Ekholmen-Drängsholmen [P 5] (Tösse och Tydje sn)

Motivering:

Fornlämningmiljö med spridda bronsåldersrösen och försvarsanläggningar som genom sina lägen i ett bergigt skärgårdsavsnitt intill forntida vattenvägar på Vänerns i stort sett oförändrade vattennivå, har ett ovanligt högt pedagogiskt värde.

Uttryck för riksintresset:

6 bronsåldersrösen och 2 *fornborgar*.

Forsbacka [P 2] (Mo sn)

Motivering:

Bruksmiljö kring Dalslands senast fungerande järnbruk, i drift mellan 1691 och 1900, från 1884 som pappersbruk, med byggnader av högt arkitekturhistoriskt värde. (*Boställsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Herrgårdsbyggnader med karaktäristisk panelarkitektur uppförda 1747-1878, bruksbokhållarbostad och magasin med symmetriskt utformade fasader, klassicistisk huvudbyggnad från 1818, Sörhammar med smedbostäder från 1820, kronojägarboställe av parstugutyp från 1850-talet, kraftverk från 1916.

Låbyn [P 6] (Mo sn)

Motivering:

En för dalsländska förhållanden ovanligt välbevarad *bymiljö* med ett småskaligt, i vissa avseenden 1700-talspräglat *odlingslandskap* och utskiftad bebyggelse med goda exempel på regionala byggnadstraditioner.

Uttryck för riksintresset:

Bebyggelsestruktur från tiden före laga skiftet 1846, gårdsbebyggelse med s.k. Dalslandsstugor och parstugor, ekonomibygnader och bodar från 1800-talet samt skolhus, lärarbostad och missionshus, småskaliga åkrar, ängs- och hagmarker.

Nötön-Ustön m fl [P 4] (Tösse och Tydje sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö med spridda bronsåldersrösen som genom sina lägen i ett bergigt skärgårdsavsnitt intill forntida vattenvägar på Vänerns i stort sett oförändrade vattennivå, har ett ovanligt högt pedagogiskt värde.

Uttryck för riksintresset:

Ca 15 bronsåldersrösen.

Yttre Bodane [P 1] (Ånimskogs sn)

Motivering:

A. *Fornlämningsmiljö* med bl a ett stort antal spridda bronsåldersrösen, som genom sina lägen i ett bergigt skärgårdsavsnitt intill forntida vattenvägar på Vänerns i stort sett oförändrade vattennivå, har ett ovanligt högt pedagogisk värde.

B. Sjö- och kommunikationshistorisk intressant fyrplatsmiljö. (*Kommunikationsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

A. 26 rösen, 2 stensättningar, 1 hällkista i röse.

B. Gåsöns fyr och fyrvaktarboställe, i drift från 1860 till 1940.

Åmål [P 7]

Motivering:

Stadsmiljö som i småstadens skala speglar svenskt stadsbyggande med utgångspunkt från 1600-talets nygrundade stad till 1900-talets början och stadens betydelse för utvecklingen av handel, samfärdsl och industri i en annars stadslös landsända.

Uttryck för riksintresset:

Rutnätsplan från 1600-talet med utvidgning 1777, gamla kyrkan från 1669, borgargårdar och annan träbebyggelse från 1700- och 1800-talen, delvis av högre ståndskaraktär i det s.k. Plantaget med typiskt glest bebyggda tomter. Stadsmässigt slutna putsarkitektur från 1900-talets första år och utvidgningsområden med terränganpassad plan och friliggande bebyggelse. Hamn- och järnvägsmiljöer.

ÖCKERÖ KOMMUN

Burösund (Hällsö-Burö m fl öar) [O 69] (Öckerö sn)

Motivering:

Skärgårdsmiljö där en stor koncentration av välbevarade och i grupper samlade tomtningar ger en uppfattning om kustfisket före de permanenta fiskelägenas tid.

Uttryck för riksintresse:

Tomtningar.

Ätrans dalgång [P 49] (Blidsbergs, Dalums, Gällstads, Humla, Kölaby, Marbäcks, Södra Säms, Timmele och Ulricehamns sn)

Motivering:

Dalgångsbygd som haft stor betydelse för kommunikationer och kulturimpulser mellan Syd- och Mellansverige som bl a kommit till uttryck i Ulricehamns medeltida stadsbildning och som genom ett rikt innehåll av bl a *fornlämnings-, by- och herrgårdsmiljöer* avspeglar ett mycket långt kontinuerligt landskapsutnyttjande sedan stenåldern. (*Kommunikationsmiljö, Stadsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Rika fornlämningsmiljöer med lämningar från samtliga förhistoriska perioder bestående av boplatser, gravar, hällristningar, fossil åkermark, hålvägar, runstenar och fornborgar mm, *kyrkomiljöer* med medeltida kyrkor, bymiljöer med utskiftad bebyggelse och välbevarade byggnader, agrarhistoriskt intressant odlingslandskap med ängs- och hagmarker, äldre vägstrukturer, herrgårdsmiljöer vid Näsboholm och Källebacka. Ulricehamns stadskärna med i huvudsak medeltida gatunät och torgbildning med medeltida kyrka och rådhus från 1789 samt småskalig bebyggelse från 1700- och 1800-talen. Utvidgningsområde från tiden kring sekelskiftet 1900 med terränganpassat planmönster och stora villor.